

Informations- juridik vid kriser

En studie om regelverk och praxis
för informationsarbete utanför
det vardagliga.

Utbildningsserie nr 15

Jeanette Gustafsdotter

Informations- juridik vid kriser

En studie om regelverk och praxis
för informationsarbete utanför
det vardagliga.

Innehåll

1. Trafikolycka:

**Nättidning publicerar bilder
på omkomna** sid.5

2. Översvämning:

**Journalist kräver att få läsa info
på intranätet** sid. 18

3. Mobbing:

Är skolan allmän plats? sid.36

4. Olycka med farligt gods:

**Information om avlidna vid
presskonferens** sid.57

Inledning

Information är mycket viktigt när något allvarligt händer. Såväl drabbade och anhöriga som allmänhet och medier måste få fakta om det som hänt.

Upplysningarna ska vara snabba, korrekta och trovärdiga. Samtidigt måste informationsarbetet gå rätt till.

Lagstiftning, praxis - och sunt förnuft - gäller även i kriser.

Syftet med den här studien är att ge en handledning om informationsansvarigas rättigheter, skyldigheter och praxis rörande informationsarbete vid olyckor, kriser och påfrestningar på samhället.

Studien behandlar fyra olika kriser; en översvämning, en trafikolycka, ett fall med mobbning i en skola och en olycka med farligt gods. Kriserna ställer informationsansvariga inför olika frågeställningar. Vilka upplysningar får man ge? Vem ska informeras först? Vad gäller beträffande sekretess? Är man skyldig att förse utländska medier med information på deras eget språk?

Ibland styr lagparagrafer. Ibland handlar det om praxis. I en del fall gäller det helt enkelt att lita till det sunda förnuftet.

Skriften Informationsjuridik vid kriser kan med fördel läsas tillsammans med Krispärmen, en handbok utgiven av SPF.

Häftet Lagar och regler, som finns i Krispärmen ger en översiktlig beskrivning av några av de regelverk som gäller i samband med informationsarbete.

Även skrifterna Att vara beredd och När krisen är ett faktum, innehåller kompletterande information.

Informationsjuridik vid kriser är författad av Jeanette Gustafsdotter som konstruerat frågor med därtill hörande svar och kommentarer samt råd och rekommendationer.

Jeanette Gustafsdotter är journalist och jurist med specialisering på medierätt.

Sophie Heine, avdelningsdirektör vid Styrelsen för psykologiskt försvar, svarar för redigering.
Scenarierna är hämtade från SPF.

A. Trafikolycka

Nättidning publicerar bilder på omkomna

Tidigt en höstmorgon krockar två bussar på en riksväg i kommunen. I den ena bussen sitter en klass skolungdomar. Den andra är fylld av turister från Österrike och Ungern. 16 ungdomar i skolbussen och tio turister omkommer genast. Ett 20-tal personer skadas svårt. Alla är mycket chockade.

Offren förs med ambulans och helikopter till de två närmaste regionsjukhusen.

Kommunens växel blir nerringd av oroliga föräldrar som vill ha information om deras barn. Skolan kan inte ge något besked om vilka som egentligen var med. Innan identifikationen av alla omkomna är klar, hänger journalister från både rikspress och lokalpress samt radio på låset hos polis, sjukhus och kommunledning.

Efter några timmar finns även ungerska och österrikiska korrespondenter (stationerade i Sverige) på plats.

Kommunen lägger ut information om olyckan på sin webbplats. Namnet på de omkomna publiceras inte eftersom alla anhöriga inte underrättats. Sex timmar efter olyckan publicerar en av kvällstidningarnas nätupplagor bilder på samtliga ungdomar som dött. Nästa dag har radionyheterna ett långt inslag om vem som bär ansvar. Reportern går igenom gamla handlingar och utredningar som visar att vägen är felaktigt konstruerad, bland annat med för

snäva kurvor. De flesta utredningar har aldrig offentliggjorts. Två av dem har stämpeln "arbetsmaterial". "Hade resultaten av utredningarna kommit ut hade olyckan inte skett", menar studiovärden.

Kommunens växel blir nedringd av oroliga föräldrar. Var ska de hänvisa?

I det allra första skedet ligger informationsansvaret hos räddningsledaren. Denne kan emellertid ha svårt att hinna svara på alla frågor. Informationsansvarig i kommunen kan "hjälpa" räddningsledaren genom att besvara frågor. Det är naturligtvis mycket viktigt att informationsansvarig arbetar "nära" räddningsledaren, speciellt då det kan finnas oklara uppgifter o.s.v.

När det akuta skedet är över (räddningsledaren avgör när de akuta insatserna är gjorda) kan informationsansvaret gå över till kommunen.

Alla frågor från media ska hänvisas till informationsansvarig, som i sin tur kan hänvisa vidare. Även frågor från allmänheten kan i första hand hänvisas till informationsansvarig.

Det absolut viktigaste är dock att göra klart ett telefonnummer dit oroliga människor kan ringa. I detta fall är det snabbaste sättet att gå via lokalradion. Meddela lokalradion telefonnumret så att redaktionen kan läsa upp det i sina sändningar.

Kommunens växel kan också hänvisa direkt till andra berörda, t.ex personer på olika förvaltningar. Det är då viktigt att alla i

kommunen har samma information och fakta, och - oavsett vad de säger om "sitt område" - ger enhetlig information om kommunens agerande.

Mer om detta finns skrivet i andra häften i Krispärmen, framför allt Att vara beredd (flik 3) När krisen är ett faktum (flik 4)

Vad bör kommunen göra?

Kommunen ska så snabbt som möjligt organisera en informationsverksamhet. Det är viktigt att informationen är samordnad med andra aktörer; polis, räddningstjänst, sjukhus o.s.v. Tillgänglighet, öppenhet och service bör vara kommunens förhållningssätt gentemot allmänhet och media. Regelbundna presskonferenser är bra. Upprätta även gärna en separat hemsida på kommunens webbplats med information om det inträffade. En sådan sida har både medier och allmänhet nytta av. Mer om detta finns att läsa i Krispärmen

En journalist tar sig in på sjukhuset. Sjukhuspersonalen försöker avvisa journalisten men får bara höra att "offentlighetsprincipen gäller och detta är allmän plats. Alltså har jag rätt att vara här." Vad gäller?

Personalen kan informera journalisten om att ett sjukhus inte utgör allmän plats. En journalist har inte en självklar rätt att vistas där. Reportage och annan verksamhet som innebär att journalisten vistas i de delar av sjukhuset som är upplåten för vårdarbete och liknande förutsätter tillstånd från den som svarar för verksamheten. Om avsikten med besöket däremot är att tala med någon

ur personalen på dennes tjänsterum eller annat personalutrymme, kan detta som regel inte anses onödigt störa arbetet. En tjänsteman, som vill delge en journalist sina synpunkter beträffande verk-samheten, kan därför med åberopande av sin meddelar- och yttrandefrihet som regel ta emot en journalist på sin arbetsplats för en intervju. (JO dnr 4262-1994)

I det här fallet handlar det emellertid inte om att personalen vill nyttja sin meddelar- och yttrandefrihet. Här rör det sig om en journalist som är inne på sjukhuset för att intervjua anhöriga och skadade samt få fram mer information. Journalisten kan helt klart avvisas. Journalisten ska ha tillstånd från ansvarig på sjukhuset.

En journalist kräver att få ut namnen på skadade som har kommit in till sjukhuset från olyckan. Journalisten hänvisar till journalerna och säger att "eftersom journalen är upprättad på sjukhuset och sjukhuset är en myndighet så gäller offentlighetsprincipen". Har journalisten rätt att få ut namnen på de skadade från sjukhuset?

Nej! Här gäller omvänt skaderekvisit, det vill säga stark sekretess. Sekretess är huvudprincipen. Undantag kan göras, men starka skäl krävs för att uppgiften ska röjas. Känns igen på formuleringen "om det inte står klart att" i texten i lagparagrafen.

Här är det 7 kap 1 § i sekretesslagen som gäller:
"Sekretess gäller, om inte annat följer av 2 §, inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilda hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att

den enskilde eller någon honom närstående lider men. Detsamma gäller i annan medicinsk verksamhet, såsom rättsmedicinsk och rättspsykiatrisk undersökning, insemination, fastställande av könstillhörighet, abort, sterilisering, kastrering och åtgärder mot smittsamma sjukdomar. Sekretess enligt första stycket gäller också i sådan verksamhet hos myndighet som innefattar omprövning av beslut i eller särskild tillsyn över allmän eller enskild hälso- och sjukvård.”

Dock är huvudregeln offentlighet. Sekretess är undantag när det gäller offentlighetsprincipen. Detta kallas för rakt skaderekvisit. Offentligheten är huvudprincipen, men undantag kan göras. Sekretessen är svag. Den känns igen på formuleringen “om det kan antas att”. Exempel (5 kap 1 § SekrL)

“Sekretess gäller för uppgift som hänför sig till

- 1. förundersökning i brottmål,*
- 2. angelägenhet, som avser användning av tvångsmedel i sådant mål eller i annan verksamhet för att förebygga brott, eller*
- 3. åklagarmyndighets, polismyndighets, tullmyndighets eller kustbevakningens verksamhet i övrigt för att förebygga, uppklara, utreda eller beivra brott, om det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs.”*

Upplivs journalisten om att i polisens verksamhet förekommer normalt raka skaderekvisit och därmed är offentlighet huvudregel. Sjukvården och socialtjänsten har i stället omvänt skaderekvisit och sekretess som huvudregel. Det finns dock ett fåtal tillfällen när det är tillåtet att berätta saker som omfattas av tystnadsplikt. Det gäller i de fall då;

*- den person tystnadsplikten gäller, d v s patienten, ger sitt tillstånd.
Eller,*

- det är uppenbart att han/hon inte lider skada av att uppgiften lämnas ut.

Det senaste fallet kan tillämpas i sjukvården, när en journalist ringer för att få veta tillståndet för en person som råkat ut för en olycka.

Det bästa sättet att hantera informationen på, är att ansvarig läkare lämnar en kortfattad bulletin till lasarettets växel i det fall det rör sig om en mindre olycka. I fallet ovan är det ansvarig läkare som lämnar information om de skadade/döda till informationsansvarige på sjukhuset som sedan i sin tur hanterar informationen vidare.

Ungerska och österrikiska korrespondenter finns på plats efter några timmar. De kräver information på deras språk. De vill ha all information som går ut i skrift översatt samt tolkar på plats. Kan de kräva det?

Nej, det finns ingen juridisk skyldighet som tvingar myndigheten till detta. Däremot står det i lagen att myndigheten bör anlita tolk vid behov. Det här fallet, med bussolyckan, är att betrakta som "vid behov".

Följande står i förvaltningslagens 8 §:

När en myndighet har att göra med någon som inte behärskar svenska eller som är allvarligt hörsel- eller talskadad, bör myndigheten vid behov anlita tolk.

Det finns dock ingenting i lagen som säger att myndigheter bör översätta information till annat språk än svenska till media. Men även om det inte finns någon juridisk skyldighet så bör kommunen ha tolkar och översättare på plats snarast möjligt för att hjälpa till med informationen som går ut. Detta för att det ska bli rätt information till allmänheten och media. I ett fall som detta är det oerhört viktigt att informationen blir rätt och enhetlig.

En av kvällstidningarnas nätupplagor publicerar efter sex timmar bilder på samtliga omkomna ungdomar. Hur har de rätt att göra det och vilka regler gäller?

De juridiska reglerna som gäller för nättidningar står i huvudsak i yttrandefrihetsgrundlagen (YGL). Nättidningarna omfattas även av medias egna självsanerande regler, det vill säga de etiska reglerna som finns i Spelreglerna för press, radio och tv. Här är det framförallt de pressetiska reglerna som är intressanta.

I del. 1 punkt 11 står följande:

Var varsam med bilder. 11. Vad som i dessa regler sägs gäller i tillämpliga delar även om bildmaterial.

Pressetiken i bildsammanhang innebär att den ska skydda anhöriga för det som brukar kallas publiceringsskador. Det handlar inte om en bedömning av de hemskheter som bilden förmedlar, utan vilka konsekvenser publiceringen kan få. Det betraktas som självklart att bilden ska tas. Frågan är om den ska publiceras, om den går att publicera med hänsyn till vilken skada de anhöriga kan ta. Inom svensk press finns en praxis att inte publicera bilder på dödsoffer, såvida det inte handlar om personer från andra län-

der. Då är det möjligt. Det kan ses som dubbelmoral men det handlar just om att skydda de anhöriga.

Som exempel kan nämnas en bild från Estonia-katastrofen där en halvnaken, död kvinna hissades upp till en räddningshelikopter. Pär-Arne Jigenius, dåvarande pressombudsmannen, PO, kritiserade den publiceringen. Just den bilden, som av pressetiska skäl inte ansågs skulle ha publicerats, utsågs dessutom till årets nyhetsbild. PO undersökte vilken nationalitet den döda kvinnan hade och det visade sig att hon var estniska. Man räknade därför med att publiceringen inte skulle skada kvinnans anhöriga, eftersom få ester torde se bilden i svenska medier. Därför drev PO inte fallet vidare. Ett delvis omvänt förhållande visade publiceringen kring Ulrika Bidegård, den svenska ryttarinnan som kidnappades i Belgien.

I samband med själva händelsen publicerades bilderna av Bidegård, fastsurrad i en låda, med ett plågat uppgivet ansiktsuttryck. Dessa bilder fick passera PO utan åtgärd. När däremot bilderna publicerades två år senare, i samband med rättegången, drev PO ärendet vidare till Pressens opinionsnämnd (POn). Två tidningar fälldes för publiceringen eftersom POn ansåg att bilderna då rev upp sår hos anhöriga igen.

Även del 1, pkt 9 ska journalisterna tänka på när det gäller olyckor: *Visa alltid offren för brott och olyckor största möjliga hänsyn. Pröva noga publicering av namn och bild med hänsyn tagen till offren och deras anhöriga.*

När det gäller brotts- och olycksoffer ska de anhöriga i möjligaste

mån vara underrättade före publicering. Större olyckor har ett obestridligt nyhetsvärde och allmänintresse. Rör det sig om många drabbade är det svårt, för att inte säga omöjligt, att vänta med nyhetsrapporteringen till samtliga anhöriga är underrättade. Media ska dock följa sina regler, vilka bland annat säger att anhöriga ska vara underrättade.

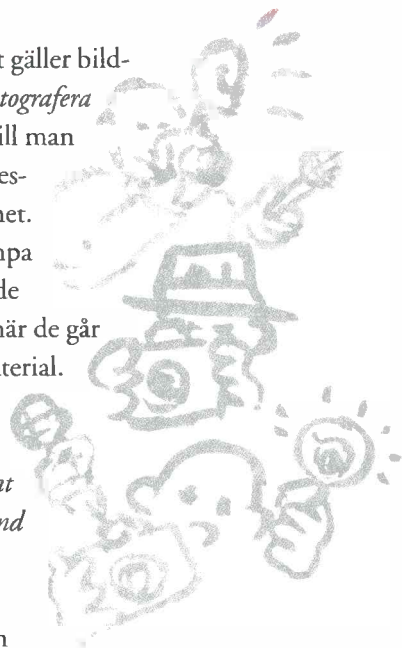
En anhörig hör av sig till informationsansvarig i kommunen och är upprörd över att media har "klampat fram som horder och tagit bilder hänsynslöst". Vad gäller för media vid anskaffning av bilder vid en olycka?

Det finns ett uttryck inom media när det gäller bildanskaffning i samband med olyckor: "Fotografera allt, men publicera inte allt". Med detta vill man visa att det är vid publiceringstillfället pressen ska iakttä extra hänsyn och försiktighet. Det innebär dock inte att media får klampa fram hur som helst. Det finns en regel i de etiska reglerna som media bör tänka på när de går runt på olyckplatsen och införskaffar material.

Del II. Yrkesregler, pkt 9:

Visa hänsyn vid fotograferingsuppdrag samt vid anskaffning av bilder, särskilt i samband med olyckor och brott.

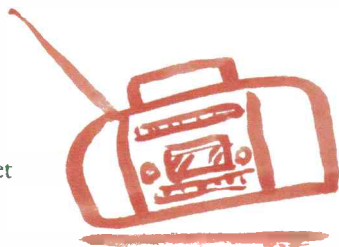
Informationsansvarige bör beklaga det inträffade samt upplysa den anhörige om denna regel. Han/hon kan också upplysa den anhörige att anmä-

la det inträffade till Allmänhetens pressombudsman som är den som övervakar att media följer de etiska reglerna.

Radionyheterna gör ett långt inslag om vem som bär ansvaret. Reportern hänvisar till inte offentliggjorda utredningar och handlingar som visar att vägen är felaktigt konstruerad. Två av handlingarna har stämpeln "arbetsmaterial". Hur har reportern kommit över material som är att betrakta som arbetsmaterial? Vad gäller?

Arbetsmaterial är inte allmänna handlingar. Det framgår av 2 kap 9 § tryckfrihetsförordningen.

9 § Hos myndighet tillkommen minnesanteckning som ej har expedierats skall ej heller efter den tidpunkt då den enligt 7 § är att anse som upprättad anses som allmän handling hos myndigheten, om den icke toges om hand för arkivering.

Med minnesanteckning förstås promemoria och annan uppteckning eller upptagning som har kommit till endast för ärendes föredragning eller beredning, dock ej till den del den har tillfört ärendet sakuppgift. Utkast eller koncept till myndighets beslut eller skrivelse och annan därmed jämställd handling som ej har expedierats anses ej som allmän handling, såvida den icke toges om hand för arkivering. Lag (1976:954).

Men observera att det i t ex en utredning eller akt av annat slag kan finnas såväl arbetsmaterial och minnesanteckningar som är allmänna handlingar.

För det mesta finns det i akten handlingar som en gång inkommit eller som expedierats vid något tillfälle och som där-

med gjorts allmänna. Sådana handlingar är och förblir allmänna och krävbara och förlorar inte sin status bara för att de sedan hamnar i ett utredningsmaterial.

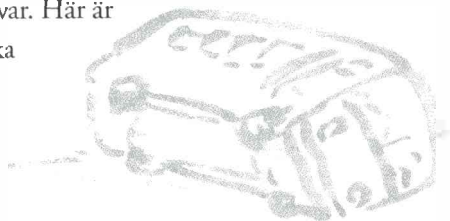
Arbetsmaterialet kan ha hamnat i utredningsmaterialet på detta sätt och på så sätt blivit allmän handling.

Här har säkert någon på behörig myndighet utnyttjat sin lagliga meddelar- och yttrandefrihet och tipsat radionyhetererna om materialet som innehåller informationen om vägens felaktighet.

“Hade resultaten av utredningarna kommit ut hade olyckan inte skett” säger studiovärden i radionyhetererna. Media kastar sig över telefonerna och ringer informationsansvarige som ställs inför frågorna: Hur kunde detta hända? Vem är ansvarig?

Här är det viktigt att inte förhastas när du svarar. Ta god tid på dig. Tänk efter innan du svarar och håll dig inom ditt område. Om du inte kan svara, eller om frågorna går utanför ditt ansvarsområde, be att få ta reda på vem som ska svara på frågorna och be att få återkomma. Återkom så fort du kan. Media har deadlines och ringer någon annan om de inte får svar på frågorna. Risken är då att de ringer en person som inte har hela bilden och går ut med felaktiga uppgifter.

Det kan givetvis dröja innan du får svar på frågorna, liksom det kan ta tid att utreda vem som bär ansvaret. Ring ändå tillbaka till media och säg att du arbetar på det. Då visar du trovärdighet och att du tar frågan på allvar. Här är det troligtvis Vägverket som ska svara på frågorna.

SAMMANFATTNING

- Klargör vem som är ytterst informationsansvarige.
- Samordna informationen mellan skolan, polisen och sjukhuset.
- Tillgänglighet, öppenhet och service bör vara förhållningssättet gentemot allmänheten och media.
- Uppdatera myndighetens hemsida.
- Ett sjukhus är inte allmän plats. Tillstånd erfordras från den som svarar för verksamheten.
- Sjukvården har starkt sekretess, d v s omvänt skaderekvisit. Tillståndet för en person kan dock lämnas ut om det är uppenbart att han/hon inte lider skada av att uppgiften lämnas ut.
- Arbetsmaterial är inte allmänna handlingar.
- Myndigheten bör anlita tolk vid behov.
- Myndigheten har ingen juridisk skyldighet att översätta information till annat språk än svenska till media. Vid större olyckor bör de dock översätta viktig information när det är utländska personer som är drabbade.
- Yttrandefrihetsgrundlagen och de pressetiska reglerna gäller för nättidningar.

- Media ska alltid visa offren för brott och olyckor största möjliga hänsyn.
- Media ska noga pröva publicering av namn och bild med hänsyn tagen till offren och deras anhöriga.
- Media ska visa hänsyn vid fotografering samt vid anskaffning av bilder, särskilt i samband med olyckor och brott.
- Förhåll dig inte när du svarar, ta god tid på dig och tänk efter innan du svarar.
- Håll dig inom ditt område.
- Säg om du inte vet och be att få återkomma.
- Återkom till media så fort du kan.

B. Översvämning

Journalist kräver att få läsa information på intranätet

Vårflod tillsammans med häftiga skyfall resulterar i översvämningar på flera platser i kommunen. Vattennivån stiger för var dag. Vägarna blir oframkomliga samtidigt som vätan orsakar skador på flera byggnader. Extrabussar sätts in som kör andra vägar än de som ingår i routerna, men många människor kan inte komma i tid till arbetet. En skola med fritids får stänga, vilket gör att föräldrarna måste ta ledigt. Räddningstjänsten arbetar intensivt och har hjälp av frivilligorganisationer och räddningstjänst från andra kommuner. Upplysningarna från SMHI är vaga och ingen kan ge säker information om utvecklingen. Telefonerna till kommunen går varma. Medborgare vill veta vad som händer och kräver att kommunen ska ge besked om vad som händer. "Ni har ju upplysningsplikt" säger en herre, som hotar med att stämma kommunen om han inte får veta vad han ska göra. Medierna ringer informatörerna alla tider på dygnet, både till hemmet och kontoret, och vill ha fakta och kommentarer till artiklar.

En journalist kräver att kommunen, på sin webbplats, ska publicera namn på de husägare som är drabbade av översvämningarna. I samband med det bör kommunen skriva hur mycket ägarna betalat för sitt hus och vad de kommer att förlora på grund av översvämningarna.

En telefonist i kommunens växel råkar höra att vd i det kommunala bostadsbolaget tänker avgå och ska försöka sälja sitt bestånd. Hon berättar detta för sina grannar i lägenheten intill, som ringar lokaltidningen med nyheten. Detta visste dock tidningen redan eftersom en av de anställda vid tekniska kontoret "råkat se" ett dokument på bordet hos vd:n, och tipsat tidningen. Kommunstyrelsen, som inte visste något, blir mycket förvånad när dessa uppgifter publiceras, och menar att det skapar bilden av en splittrad och oförmögen kommun. "Hädanefter ska all information till media gå via informationschefen!" deklarerar kommunstyrelsens ordförande. Han bestämmer också att han ska läsa alla artiklar innan de går i tryck.

Telefonerna till kommunen går varma. Vem ska telefonisterna koppla till när media och allmänheten kräver att få information?

Frågor från allmänheten ska i första hand kopplas till de berörda förvaltningarna. På så sätt får medborgarna riktiga svar. En förutsättning för att svaren ska bli korrekta är dock att alla på förvaltningarna har uppdaterad information för att bilden ska bli enhetlig. Telefonisterna kan också koppla till informationsansvarig, som i sin tur kan hänvisa.

Vad bör kommunen göra i ett första skede?

Kommunen ska så snabbt som möjligt organisera en informationsverksamhet. Det är viktigt att informationen är samordnad med andra aktörer; polis, räddningstjänst, sjukhus o.s.v. Tillgänglighet, öppenhet och service bör vara kommunens förhållningssätt gentemot allmänhet och media. Regelbundna

presskonferenser är bra. Upprätta även gärna en separat hemsida med information om det inträffade. En sådan sida har både medier och allmänhet nytta av. Läs mer om detta i Krisparmen.

Har kommunen "upplysningsplikt"?

Nja, man kan nog mer säga att kommunen har en serviceskyldighet. Det finns i olika delar av lagen hänvisningar som pekar på kommunens serviceskyldighet. Av 7 § verksförordningen framgår att allmänhetens kontakter med myndigheter ska underlättas genom god service och begripligt språk. Enligt 4 § förvaltningslagen (1986:223) ska hjälp och upplysning lämnas samt frågor besvaras så snart som möjligt. Vidare framgår det att om någon enskild vänt sig till fel myndighet, bör myndigheten hjälpa den till rätta.

4 § förvaltningslagen

Varje myndighet skall lämna upplysningar, vägledning, råd och annan sådan hjälp till enskilda i frågor som rör myndighetens verksamhetsområde. Hjälpen skall lämnas i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet. Frågor från enskilda skall besvaras så snart som möjligt.

Dessutom ska upplysning lämnas om hur man ska komma åt datalagrad information, 15 kap 12 § sekretesslagen (1980:100).

Den arge herren som ringer kommunen i fallet med över-

svämningarna, bör få den information som kommunen kan ge. Kommunen bör även hänvisa honom till rätt myndighet om han har kommit fel. Om kommunen gör detta kan den arge herren inte komma någonstans med sitt hot.

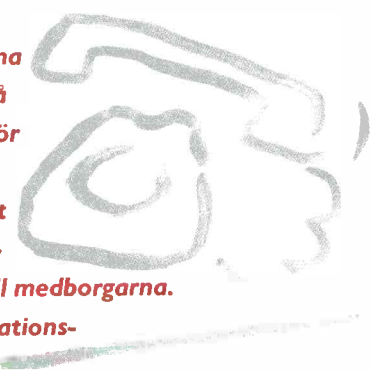
Herren som ringer och hotar med att stämma kommunen blir oerhört provocerad av att få höra att han inte kan stämma kommunen för att den bryter mot sin "upplysningsplikt".

Han vänder sig till media. Han påstår att informationschefen som är informationsansvarig medvetet tystar ner informationen till medborgarna. Detta påstår han är på grund av att informationschefen inte fick den lön han krävde när han senast löneförhandlade med kommunen.

En tidning nappar på storyn och gör en stor sak av denna påhittade historia. Kan informationschefen stämma tidningen för förtal?

Ja, det kan han enligt förtalsparagrafen, 7 kap 4 § 14 pkt tryckfrihetsförordningen, som har följande innehåll:

Förtal, varigenom någon utpekar annan såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning, och, om den förtalade är avlidne, gärningen är sårande för de efterlevande eller eljest kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne, dock ej om det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken och han visar att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den.

Förtal innebär att en person kränks, omtalas på ett negativt sätt inför andra personer. Det innebär att någon utpekas som "brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt", eller att man lämnar uppgift om någon "som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning". Förtal är dock inte straffbart om:

1. *det var försvarligt att uppgiften lämnades och*
2. *uppgiften var sann eller uppgiftslämnaren hade skälig grund för uppgiften.*

Observera att båda dessa villkor ska vara uppfyllda.

När man avgör vad som är skälig grund för att anta att de var sanna måste alla relevanta faktorer vägas in. Har källan varit pålitlig tidigare? Var uppgiften svår att kontrollera? Vilka försök till att kolla om uppgiften var sann gjordes? Fanns det mycket eller lite tid för kontroll? Ju mer kränkande uppgiften är och ju allvarigare beskyllningen är desto hårdare krav ställs på att den ansvarige har gjort allt som stod i hans makt att kontrollera uppgiften. Det spelar ingen roll om uppgiften har förekommit i andra tidningar och att den utpekade inte har protesterat mot publicering tidigare.

” Förtroendevalda, t ex politiker får finna sig i högre grad att massmedia undersöker om de "lever som de lär". ”

Offentliga personer får tåla mer än vanliga, men värderandet och kritiken ska ha något samband med deras åtagande i det offentliga framträdandet. För förtal krävs det oftast att fler än den närmsta kretsen kan identifiera den utpekade.

Om enstaka uppgifter är felaktiga, men de bara är detaljer i en större helhet som stämmer, och det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att publicera, så är det inte förtal. Det är endast enstaka personer eller en mindre grupp som kan anmäla media för förtal. Här kan informationschefen även anmäla tidningen till Allmänhetens pressombudsman (PO), och Pressens opinionsnämnd (PON) för att tidningen strider mot god publicistisk sed.

Allmänhetens pressombudsman och Pressens opinionsnämnd övervakar mediabranschens egna självsanerande regler.

Det är alltså inte juridiska regler utan det är frivilliga regler som mediabranschen frivilligt har åtagit sig att följa. Det är bara tidningar som är medlemmar i Tidningsutgivarna (TU) som har förbundit sig att låta sig granskas av PO. I realiteten medverkar dock de flesta tidningar oavsett om de är medlemmar eller inte. Dessutom har Sveriges radio, Sveriges television, Utbildningsradion och Radioutgivareföreningen skrivit under på att hålla sig till regelverket Spelregler för press, radio och tv. All periodisk press, tidningar och tidsskifter, kan anmälas till PO. Anmälan ska gälla brott mot god publicistisk sed.

Dagens publicistregler är en del av regelverket Spelreglerna för press, radio och tv. Bakom spelreglerna står Pressens samarbetsnämnd, som i sin tur är ett gemensamt organ för Svenska Journalistförbundet (SJF), Tidningsutgivarna (TU) och Publicistklubben (PK).

I detta faller är det flera regler i de etiska reglerna som kan tas upp för prövning:

Del I. Publicitetsregler

Punkt 2. Var kritisk mot nyhetskällorna. Kontrollera sakuppgifter så noggrant som omständigheterna medger, även om de tidigare har publicerats. Ge läsaren/mottagaren möjlighet att skilja mellan fakta-redovisning och kommentarer.

Punkt 7. Överväg noga publicitet som kan kränka privatlivets helgd. Avstå från sådan publicitet om inte ett uppenbart allmänintresse kräver offentlig belysning.

Punkt 13. Sträva efter att ge personer, som kritiseras i faktaredovisande material tillfälle att bemöta kritiken samtidigt. Sträva också efter att återge alla parter ståndpunkter. Var uppmärksam på att anmälningar av olika slag kan ha till enda syfte att skada den som blivit anmäld.

Punkt 15. Överväg noga konsekvenserna av en namnpublicering som kan skada människor. Avstå från sådan publicering om inte ett uppenbart allmänintresse kräver att namn anges.

Informationschefen ringer tidningen och kräver en rättelse. Kan han/hon kräva det?

Ja, enligt de etiska reglerna ska felaktig sakuppgift rättas när det är påkallat. Och det är det i detta fallet.

Del 1. Publicitetsregler, punkt 5

Felaktig sakuppgift skall rättas, när det är påkallat. Den som gör anspråk på att bemöta ett påstående skall, om det är befogat, beredas tillfälle till genmäle. Rättelse och genmäle skall i lämplig form publiceras utan dröjsmål och på så sätt att de kan uppmärksammas av dem som har fått del av de ursprungliga uppgifterna. Observera att ett genmäle inte alltid kräver en redaktionell kommentar.

Tidningen blir fälld av Pressens opinionsnämnd för att den stred mot god publicistisk sed. Vad händer?

Ett fällande beslut innebär två saker:

- den fällda tidningen ska betala ett bot, kallad expeditionsavgift
- den fällda tidningen ska publicera det fällande opinionsuttalandet. Publicering ska ske på väl synlig plats.

Den sk expeditionsavgiften förekommer i två nivåer, beroende på tidningens upplaga. Nuvarande avgift år 2002 är:

- stora tidningar (10 000 ex eller fler) - 22 800 kronor plus moms,
- små tidningar (mindre än 10 000 ex) - 8 400 kronor plus moms.

Media ringer informatörerna på alla tider på dygnet och vill ha fakta och kommentarer. Har de rätt att kräva att få information mitt i natten?

Det allra bästa är att vara tillgänglig för media även om de ringer mitt i natten.

Det skapar förtroende hos media.

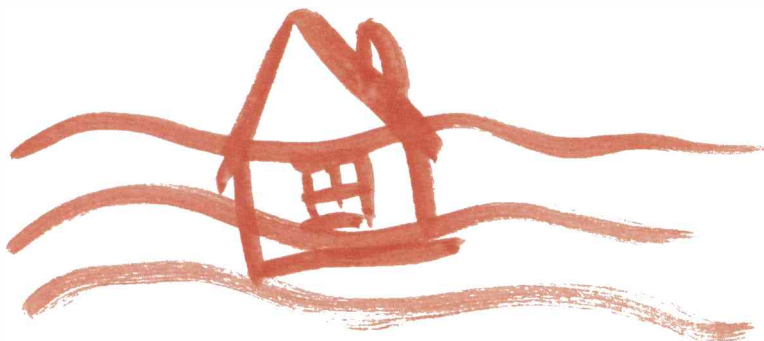
Och med de olika sändningstiderna som media har så bör en kommun ha en organisation som kan möta medierna när som helst. Det är dock bra om en person är informationsansvarig och när den personen inte är tillgänglig så bör det vara en ställföreträdande. Det är viktigt att hänvisa till rätt person. Om någon blir uppringd som inte är "rätt person" bör han/hon hänvisa till den som har hand om ärendet. Om för många personer uttalar sig finns en risk för spekulationer eller egna tolkningar.

Om någon ringer mitt i natten och begär ut en allmän handling så svara vänligt och bestämt att du är fullt införstådd med offentlighetsprincipen och att personen kan vända sig till dig under arbetstid. En anställd vid en myndighet är inte skyldig att stå till förfogande med utlämnande av handlingar utanför arbetstid. Den journalist som tyckte att "det gör bara ett statsråd gott att purras mitt i natten" fick inte medhåll av JO, som upplyste att tjänstemän "självfallet inte är skyldiga att finns sig i att bli väckta vid berörda tid på natten för att lämna uppgifter" (JO 68:487).

I normalfallet gäller annars följande när det gäller tid för utlämnande av allmän handling: Myndigheter ska lämna ut begärda handlingar "genast eller så snabbt det är möjligt" om inte "betydande hinder möter", 2 kap 12 § tryckfrihetsförordningen. Det innebär normalt medan vederbörande väntar eller åtminstone under dagen eller i undantagsfall påföljande dag. En begäran om att få ta del av allmän handling skall behandlas skyndsamt. Beslut i fråga om utlämnande bör helst meddelas samma dag, men någon fördröjning kan beroende på materialets karaktär och omfattning accepteras för att bereda myndigheten rådrum att ta ställning till om handlingen är allmän och offentlig. (JO dnr 3313-2001)

En journalist kräver att kommunen, på sin webbplats, ska publicera namn på de husägare som är drabbade av översvämningarna. Journalisten tycker också att kommunen ska, i samband med detta, skriva hur mycket ägarna betalat för sitt hus och vad de kommer att förlora på grund av översvämningarna. Måste kommunen gå journalisten till mötes?

En kommun är bara skyldig att följa offentlighetsprincipen när det gäller vad en journalist begär. Det vill säga, en journalist har rätt att begära att få ta del av allmänna handlingar enligt offentlighetsprincipen. Journalisten kan med andra ord inte kräva något utöver sin rätt till allmänna handlingar.

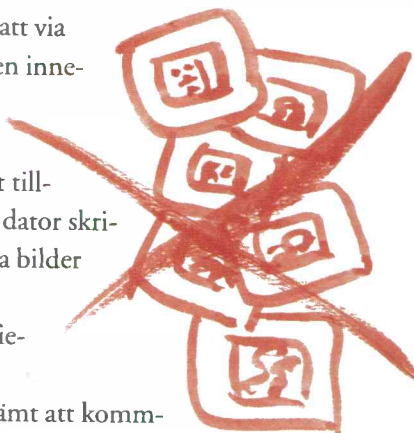
Offentlighetsprincipen är den grundsats enligt vilken den offentliga maktutövningen ska ske under allmän insyn och kontroll. Offentlighetsprincipen är huvudregeln, enligt vilket myndigheter normalt ska arbeta, med öppna dörrar och fri insyn från allmänheten och massmedia. Med andra ord har varje enskild individ rätt till insyn i statlig och kommunal myndighetsutövning. Offentlighetsprincipen är skyddad av grundlag, allmänna handlingars offentlighet fastslås i 2 kap 1 §.

Offentlighetsprincipen kan i klartext uttryckas så här:

Allmänna handlingar som förvaras hos myndighet är offentliga.

Sekretesslagen innehåller bestämmelser om när hinder möter att lämna ut en allmän handling och när tystnadsplikt råder.

En annan sak som talar emot att kommunen skulle publicera namn på de drabbade husägarna på kommunens hemsida är personuppgiftslagen (PUL). Det är förbjudet att namnge personer via nätet utan deras samtycke om det inte är "harmlösa personuppgifter". Sedan januari år 2000 får "harmlösa personuppgifter" offentliggöras utan att utpekade personer behöver tillfrågas. Däremot råder fortsatt förbud att via nätet sprida känsliga personuppgifter. Den innebär bland annat att om du har känsliga personuppgifter i en text måste du ha personens otvetydiga samtycke. Utan det tillståndet är det i princip förbjudet att i en dator skriva om namngivna personer. Att publicera bilder på någon utan den personens tillstånd (genom en bild kan en person bli identifierad) är också förbjudet.

Upplys journalisten vänligt men bestämt att kommunen enbart har en skyldighet att tillhandahålla allmänna handlingar som redan finns. Kommunen har ingen skyldighet att upprätta något som inte är upprättat. Upplys också journalisten att kommunen inte får skriva personernas namn på kommunens hemsida utan deras samtycke eftersom Personuppgiftslagen inte tillåter detta. Om journalisten fortsätter vända sig till kommunen för att få veta vilka hus som drabbats av över-
svämningarna så hänvisa till Lantmäteriverket i Gävle. De har exakta fastighetsuppgifter på samtliga fastighetsinnehav samt var fastigheten ligger. Med hjälp av de uppgifterna så bör journalisten få fram vilka fastigheter som kan betraktas som drabbade.

Dock bör räddningstjänsten på kommunen också ha fått in anmälningar eller upprättat egna handlingar på vem som är drabbade. Detta bör journalisten också upplysas om samt få hjälp med hänvisningen dit. Här gäller offentlighetsprincipen och handlingarna ska lämnas ut.

En journalist begär ut informationschefens hemtelefonnummer. Får kommunen lämna ut det?

Ja, de till och med ska lämna ut det. Hemtelefonnumret omfattas av offentlighetsprincipen eftersom informationschefen är anställd på kommunen, det vill säga en myndighet. Och hemtelefonnumret står i en handling som är upprättad på myndigheten.

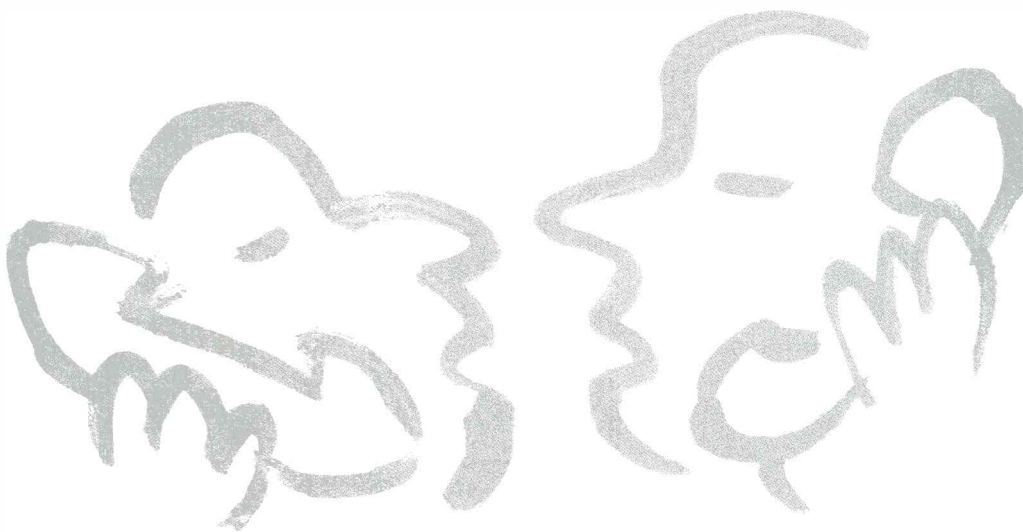
En journalist kräver att få läsa senaste veckans inkomna e-post till räddningstjänsten. Får journalisten rätt till det?

Ja, om det inte finns sekretesskyddande uppgifter som omfattas av sekretesslagen. E-post är en inkommen handling och omfattas av offentlighetsprincipen. Räddningstjänsten ska gå igenom e-posten genast eller så snabbt det är möjligt och göra en sekretessprövning. Det vill säga ta ställning om de efterfrågade handlingarna är allmänna och offentliga. (Regeringsrättens dom, mål nr 6251-1997, där det fastställs att e-post är allmän handling.)

Om räddningstjänsten kommer fram till att någon e-post omfattas av sekretess enligt sekretesslagen ska myndigheten ange den paragraf i sekretesslagen som tillämpats. Den som begär ut handlingen ska också få överklagandehänvisning, d v s var hur och var han ska vända sig om han vill överklaga beslutet.

En journalist begär ut interninformationen som skickas ut som en lägessammanställning till alla kommunala förvaltningar via intranätet. Har journalisten rätt till information som kommer via intranätet?

Ja, information på intranätet omfattas av offentlighetsprincipen och de regler som gäller för den gäller även för intranätet. Upprättat information på en kommun betraktas som allmän handling och bör, om den inte omfattas av sekretess, vidareförmedlas till journalisten. Tänk på att hemligt anses skumt, arbeta därför för offentlighet.

En telefonist i kommunens växel tipsar sina grannar om att hon har hört att VD:n för det kommunala bostadsbolaget tänker avgå. Får hon göra det?

Nej, hon gör sig skyldig till lagbrott. En person som jobbar i

kommunens telefonväxel har tystnadsplikt. Detta enligt 7 § 12 kap sekretesslagen:

“För personal i myndighets telefonväxel gäller sekretess för uppgift som har inhämtats vid tjänstgöringen och som avser telefonsamtal till eller från annan person hos myndigheten.”

Telefonisten tipsar sina grannar om VD:s avgång. De i sin tur tipsar lokaltidningen om nyheten. Får de göra det?

Ja, det är en grundlagsfäst rättighet för envar att kontakta massmedia anonymt eller öppet och lämna upplysningar för publicering utan att straffas för det. Det kallas för meddelarfrihet. Det krävs två saker:

- 1) att uppgiftslämnaren har ett publiceringssyfte oavsett om uppgifterna blir publicerade eller inte
- 2) att uppgiften lämnas till någon av de uppräknade i lagtexten: författare, upphovsman, utgivare, redaktion eller företag för yrkesmässig förmedling av nyheter, d v s nyhetsbyråer, 1 kap 1 § 3 stycket tryckfrihetsförordningen.

Kommunstyrelsens ordförande deklarerar att “hädanefter ska all information till media gå via informationschefen”.

Kan han / hon kräva det?

Nej. Eftersom meddelarfriheten gäller så kan han inte kräva det. Kopplat till meddelarfriheten finns även ett sk efterforskningsförbud, som innebär att myndigheter inte får kritisera eller efterforska meddelare, d v s försöka ta reda på vem som har läckt hemliga uppgifter till pressen.

Det ska påpekas att även om myndigheten utser en särskild kontaktperson för presskontakter, så får det inte hindra andra

medarbetare att ha egna kontakter med pressen. Det finns inget som hindrar att man från en myndighets sida anger vissa kontaktpersoner som allmänhet och massmedierna kan vända sig till vid behov. En sådan hänvisning får dock inte vara utformad så att den ger intrycket att endast dessa personer får uttala sig till media. (Se JO-beslut dnr 4262-1994). Det är viktigt att alla inblandade vet att det är i sin ordning att prata med journalister. Dock bör försiktighet råda. Spekulationer eller egna tolkningar, liksom faktauppgifter som faller utanför det egna ansvarsområdet, är inte bra. Bedömningar ska komma från räddningsledningen eller informationsansvarig.

Kommunstyrelsens ordförande bestämmer också att han ska läsa alla artiklar innan de går i tryck. Får han / hon det?

Nej. Ingen annan än ansvarig utgivare kan kräva att, och få, se en artikel innan den går i tryck.

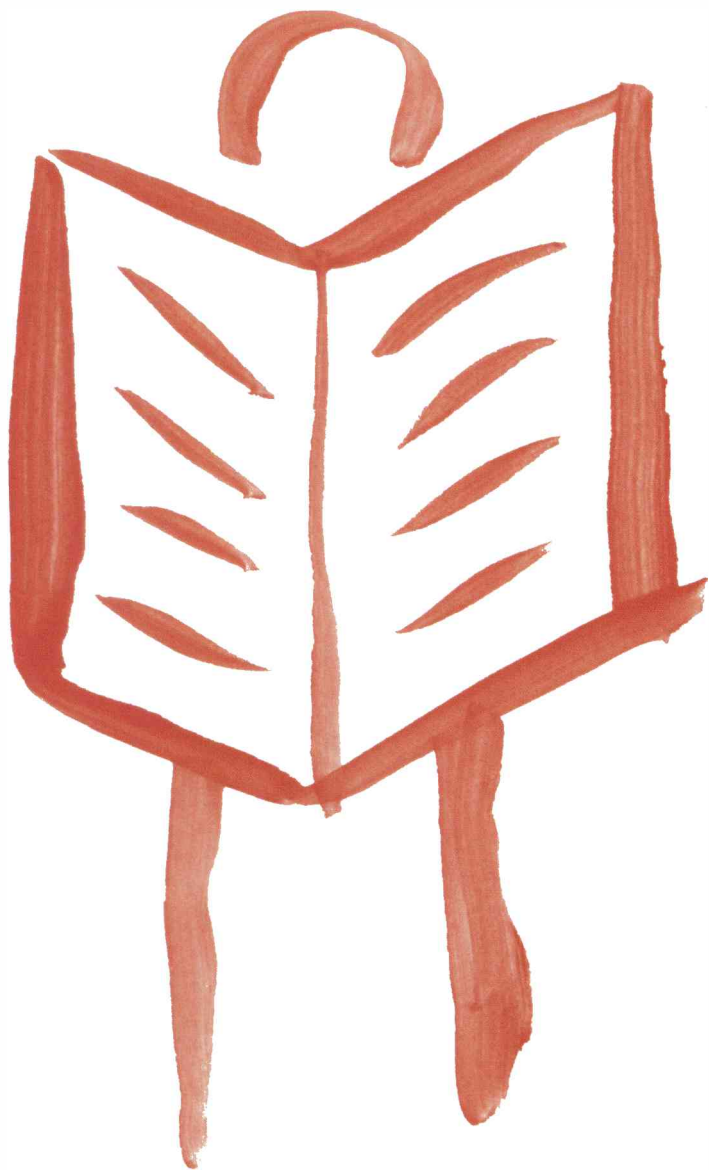
I de etiska reglerna står att journalisterna ska till rimlig gräns låta intervjuade granska materialet.

Del II. YRKESREGLER

Punkt 7. Tillmötesgå rimliga önskemål från intervjuade personer om att i förväg få veta hur och var deras uttalanden återges.

I det här fallet kan möjligtvis kommunstyrelsens ordförande - om han/ hon blivit intervjuad - ringa upp och frågar om han kan få läsa en artikel innan den går i tryck. Han kan hänvisa till att han vill kontrollera sina citat och fakta så att allt blir korrekt.

Många medier går med på detta. Men det finns också dem som av principskäl säger nej.

SAMMANFATTNING:

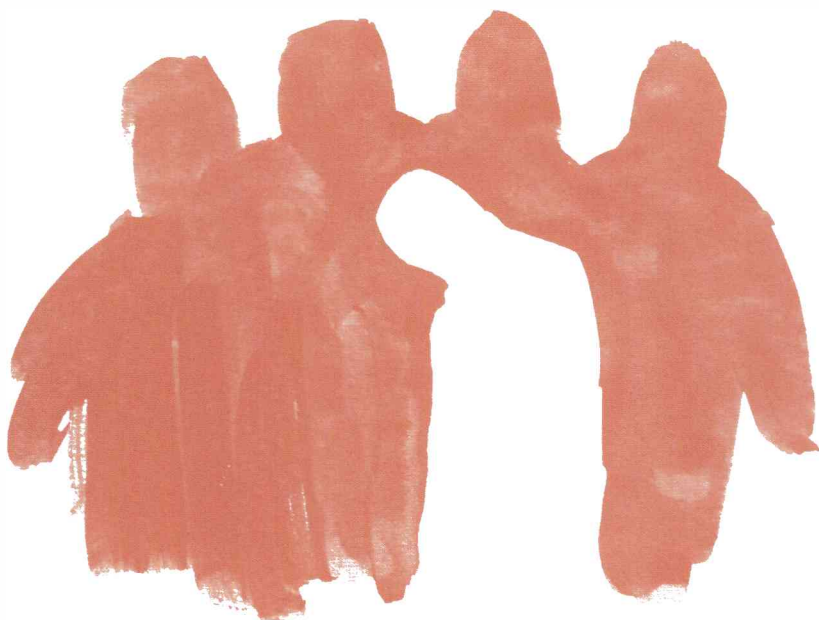
- Utse informationsansvarig snabbt. Sprid denna information snarast möjligt till alla som bör ha den. Framförallt till telefonväxlarna på kommunen.
- Samordna informationen mellan räddningstjänsten och den övriga kommunen.
- Om det behövs, upprätta en upplysningscentral.
- Ha regelbundna presskonferenser. En bra mediatid är klockan 14.30.
- Upprätta en hemsida där information regelbundet läggs ut.
- Tillgänglighet, öppenhet och service bör vara kommunens förhållningssätt.
- Tänk på att medierna har olika sändnings- och pressläggningstider. Tillgänglighet dygnet runt med andra ord.
- Kommunen har en serviceskyldighet. En myndighet ska bland annat lämna hjälp och upplysningar samt bevara frågor så snart som möjligt.
- Medierna får inte göra vad de vill. Bland annat är de bundna av förtalsreglerna i TF samt deras egna självsanerande etiska regler.

- Offentlighetsprincipen gäller hos en kommun, vilket betyder att allmänna handlingar som förvaras hos en myndighet är offentliga.
- En kommun ska lämna ut allmänna handlingar “genast eller så snabbt det är möjligt”. Det innebär att det bör ske samma dag.
- En kommun har ingen skyldighet att upprätta handlingar. Enbart det som redan finns upprättat eller är inkommet omfattas av offentlighetsprincipen.
- En hemsida omfattas av Personuppgiftslagen (PUL). Namn- och bildpublicering av en person kräver personens otvetydiga samtycke om det inte är “harmlösa personuppgifter”.
- Hemtelefonnummer omfattas normalt av offentlighetsprincipen.
- E-post är allmän handling.
- Interninformation är allmän handling.
- En person arbetar i kommunens telefonväxel har tystnadsplikt.
- Meddelarfrihet gäller och efterforskningsförbud råder.
- Spekulationer och egna tolkningar är aldrig bra. Hänvisa till rätt person som ska uttala sig om du inte vet.

C. Mobbing

Förälder till mobbad vill läsa artikel i förväg

Tack vare en "skvallrande" elev får gymnastikläraren i en av kommunens skolor reda på att skolan har allvarliga problem med mobbing. I skolan finns två gäng med ungdomar från femteklasser, som mobbar en jämnårig flicka vars föräldrar kommer från Turkiet. Flickan mår mycket dåligt och vill inte gå till skolan. En dag kommer hon helt enkelt inte. Rektor har känt till att flickan blivit retad och har flera gånger skickat med informationsbrev hem till hennes föräldrar. Av föräldrarna är det dock bara pappan som förstår svenska.

Medierna får reda på hur det ligger till. Flera journalister ringer rektor men hon lyfter inte på telefonluren eftersom hon inte "har något att säga".

Medierna härsknar till. En reporter från lokalradion kommer till skolan med sin bandspelare. Han hittar flickan sittande ensam i fritidsrummet. När han frågar henne hur hon mår, börjar hon gråta hejdlöst. Reportern tittar på bandspelarens mätinstrument, kontrollerar inspelningsvolymen och trycker på "record". Bandet går. Sedan frågar journalisten en psykologstuderande som gör praktik hos skolans kurator samt rektors sekreterare och frågar om allt han kan om flickan.

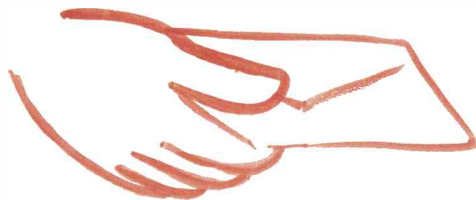
En journalist från lokaltidningen ringer flickans lärare och ber henne arrangera ett möte med flickans föräldrar i hennes hem.

"Du får femtusén kronor för besväret" upplyser journalisten.

Den regionala TV-kanalen visar ett reportage om skolan.

Reportaget baseras på tio år gamla arkivfilmer och tidningsklipp. Rektorn angrips hårt från bland annat en tidigare Hem & Skoleförening och elevrådsrepresentanter med utländsk bakgrund. Rektorn själv kommer inte till tals någon gång. (Hon visste inte ens att inslaget skulle sändas.)

En annan journalist ringer kommunstyrelsen och säger att hon ska skriva allt hon vet - "och lite till" - om "denna ruttna kommun" om hon inte får de uppgifter hon vill om flickan.

När medierna börjar ringa rektorn undrar rektorn hur de har fått reda på detta. Rektorn misstänker gymnastikläraren och ifrågasätter lämpligheten att lärarna prata med media. Rektorn anser att detta är något som skolan bör sköta internt. Det är ju det som rektorn har gjort när det gäller denna elev vilket rektorn anser sig vara det rätta sättet att sköta denna situation. Vad gäller?

Här hanterar rektorn situationen fel. Av många orsaker, inte minst juridiskt.

Av såväl regeringsformen (2 kap. 1 § 1 p.) som tryckfrihetsförordningen (1 kap. 1 § tredje stycket) framgår, att varje medborgare gentemot det allmänna är tillförsäkrad yttrandefrihet. D v s frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor och i övrigt lämna uppgifter i vilket ämne som helst. Lagarna gäller även för kommunalt anställda.

I skolans verksamhet får det anses extra viktigt att reglerna om yttrandefrihet följs. Enligt skollagen ska verksamheten i skolan utformas i *“överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö”*. För att personalen ska kunna följa läroplanens syfte och ge eleverna ett objektivt och självständigt sätt att tänka, så måste personalen ha samma utgångsläge som eleverna. Rektorn ska, om så behövs, uppmuntra till ett fritt och självständigt tänkande så att såväl grundlagarna och läroplanens intentioner kan efterlevas i skolan. Här råder också ett efterforskningsförbud för rektorn att efterforska medias källa.

Myndighet eller annat allmänt organ, d v s till exempel en skola, får inte efterforska den som lämnat sådant meddelande, 3 kap. 4 § TF.

“Myndighet eller annat allmänt organ må ej efterforska författaren till framställning som införts eller varit avsedd att införas i tryckt skrift, den som utgivit eller avsett att utgiva framställning i sådan skrift eller den som lämnat meddelande enligt 1 kap. 1 § tredje stycket, i vidare mån än som erfordras för åtal eller annat ingripande mot honom som ej står i strid med denna förordning.

Får efterforskning förekomma, skall därvid beaktas den i 3 § angivna tystnadsplikten. Lag (1976:955).”

I sekretesslagen finns regler som begränsar de offentligt anställdas rätt att yttra sig om vad de fått veta i samband med sin tjänst.

I 7 kapitlet anges regler om sekretess av hänsyn till enskildas personliga förhållande. Rätten att lämna uppgifter för publicering (meddelarfriheten) omfattar i princip även uppgifter som är skyddade av sekretess enligt sekretesslagen. Rätten är dock inte undantagslös: i 16 kap. sekretesslagen föreskrivs vissa inskränkningar i

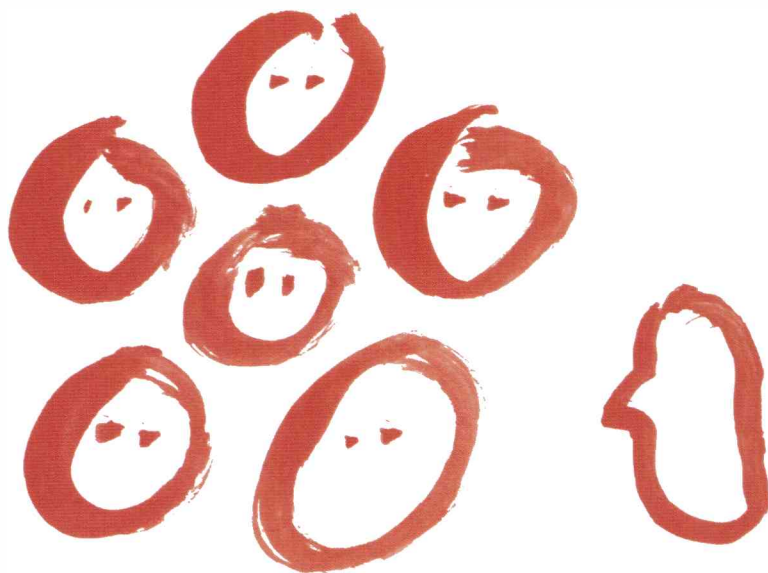
meddelarfriheten. Dessa regler är dock inte av intresse för en bedömning av den rektorns förhållningssätt.

De friheter som diskuteras här innebär bl a att en myndighet

inte har rätt att ingripa, vare sig formellt eller informellt, mot en tjänsteman hos myndigheten, t ex en skola, för att han eller hon använt sig av sin grundlagsskyddade rätt att yttra sig i massmedia eller på annat sätt gett uttryck för sin uppfattning. En myndighet får inte heller försöka motarbeta att den anställde använder sig av sina rättigheter. En offentlig arbetsgivare, såsom en rektor, får således inte genom generella uttalanden eller genom kritik i enskilda fall söka påverka arbetstagaren i fråga om det sätt på vilket friheterna används.

Rektorn bör alltså inte överhuvudtaget ifrågasätta lämpligheten att prata med media.

Rektorn fortsätter att vara upprörd över att anställda, till och med hans/hennes egen sekreterare, har pratat med media.

Rektorn kallar till möte och informerar om att följande gäller: allt samtal med journalister får göras endast på den anställdes fritid. Intervjuer som görs på arbetstid är inte tillåtet eftersom det skulle påverka arbetet och det har rektorn rätt att säga nej till. Har rektorn rätt att kontrollera personalen på det här sättet?

Nej, även här har rektorn fel. Rektorn bör inte begränsa personalens kontakt med media till personalens fritid. Endast när en sådan kontakt kan inverka menligt på arbetet kan ett hinder av detta slag mot ett utnyttjande av den grundlagsskyddade rätten att meddela sig med medierna accepteras.

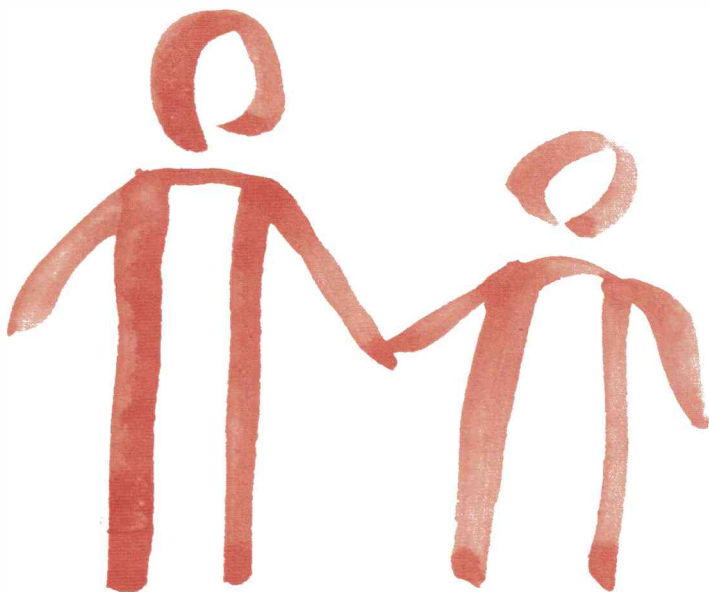
Ett generellt förbud kan inte ens om det skulle kunna anses föreligga en risk för inskränkande på arbetsuppgifterna, anses tillåtet. Ett sådant förbud kan endast utfärdas i det enskilda fallet och då endast i den akuta arbetssituationen. Som regel kan det knappast inkräkta på arbetet om en anställd på arbetstid låter sig intervjuas av en journalist. Det måste på en arbetsplats finnas utrymme för en sådan flexibilitet att någon tid på dagen skulle kunna användas för den aktuella intervjun. I allmänhet får det förutsättas att den enskilde arbetstagaren själv kan avgöra när arbetet hindrar honom från mediekontakter. (JO dnr 674-1993).

I fråga om sådana presskontakter eller dylikt som innebär att personalen använder sig av sin meddelarfrihet kan alltså den offentlige arbetsgivaren få finna sig i att personalen tar någon del av arbetstiden i anspråk för ändamålet. Rektorn saknar rätt att utfärda ett generellt förbud mot att anställda på arbetstiden lämnar uppgifter för publicering till media.

Rektorn får telefonsamtal från föräldrar som ställer sig frågande till att media intervjuar deras barn. Rektorn bestämmer sig för att skicka ut en handling där föräldrarna ska intyga att deras barn får uttala sig för pressen. Vad gäller? Måste föräldrarna godkänna att deras barn blir intervjuade av en journalist?

Utgångspunkten för en bedömning måste bli de allmänna friheter som genom grundlagarna gäller för envar, alltså även barn. Barn har också rätt till yttrandefrihet (2 kap. 1 § RF) och meddelarfrihet (1 kap. 1 § tredje stycket TF). Barn har med andra ord rätt att tala med journalister.

Dock är det så att en skolläring får anses ha skyldighet att värna elevernas integritet i skolan. De ska ta hänsyn till såväl

vårdnadshavarnas som de enskilda elevernas uppfattning om elevernas medverkan i sådana saker som inte utgör obligatoriska inslag i utbildningen.

Ju yngre eleverna är, desto större tyngd har naturligtvis vårdnadshavarnas uppfattning jämfört med elevernas egen. När det gäller elever i tio års åldern har JO sagt (dnr 809-1995) att det inte behöver vara fel av skolledning att ta reda på vårdnadshavarens uppfattning, innan man var beredd att medverka till att eleven intervjuades av en journalist på dennes initiativ.

Alltså, ju äldre eleverna är desto lägre krav på att föräldrarna ska godkänna att deras barn blir intervjuade av en journalist och ju yngre elever desto högre krav.

Flera journalister ringer rektor men hon lyfter inte på telefonluren eftersom hon inte "har något att säga". Medierna härsknar till. En reporter från lokalradion kommer till skolan, går in på skolan och tar sig runt överallt och intervjuar ett flertal personer.

Journalisten hävdar att skolan är allmän plats. Stämmer det? Har journalisten en självklar rätt att traska runt var hon/han vill?

Nej. En myndighets lokaler, t ex en skola, utgör inte en plats där allmänheten (en journalist är en del av allmänheten) har rätt att vistas efter eget gottfinnande. Skolan får avgöra vad som ska gälla för tillträdet till dess lokaler. Skolan kan dock inte helt avskärma allmänheten. I 5 § förvaltningslagen (1986:223) stadgas att myndigheten ska ta emot besök från enskilda.

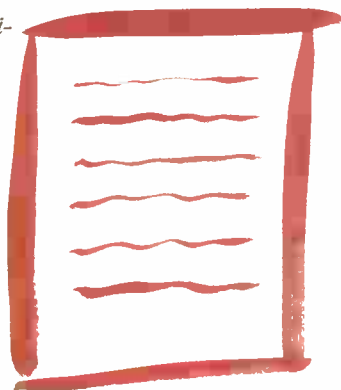
“Myndigheterna skall ta emot besök och telefonsamtal från enskilda.

Om särskilda tider för detta är bestämda, skall allmänheten underrättas om dem på lämpligt sätt.

En myndighet skall ha öppet under minst två timmar varje helgfri måndag-fredag för att kunna ta emot och registrera allmänna handlingar och för att kunna ta emot framställningar om att få ta del av allmänna handlingar som förvaras hos myndigheten. Detta gäller dock inte om en sådan dag samtidigt är midsommarafton, julafton eller nyårsafton. Lag (1999:286).”

Vidare har myndigheten enligt 2 kap 12 § tryckfrihetsförordningen en principiell skyldighet att på stället tillhandahålla allmänna handlingar då någon önskar ta del av dem.

“Allmän handling som får lämnas ut skall på begäran genast eller så snart det är möjligt på stället utan avgift tillhandahållas den, som önskar taga del därav, så att handlingen kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas. Handling får även skrivas av, avbildas eller tagas i anspråk för ljudöverföring. Kan handling ej tillhandahållas utan att sådan del därav som icke får lämnas ut röjes, skall den i övriga delar göras tillgänglig för sökanden i avskrift eller kopia. Myndighet är icke skyldig att tillhandahålla handling på stället, om betydande hinder möter. I fråga om upptagning som avses i 3 § första stycket föreligger ej heller sådan skyldighet, om sökanden utan beaktansvärd olägenhet kan taga del av upptagningen hos närbelägen myndighet. Lag (1976:954).”

Myndigheterna är alltså skyldiga att för vissa ändmål ta emot allmänheten. Regler av detta slag gör dock inte att allmänheten har tillträde till andra delar av en myndighets lokaler än vad myndigheten själv förordar om. Allmänheten kan således få nöja sig med att förrätta ärenden av nu nämnda slag i en expeditjonslokal eller i ett besöksrum.

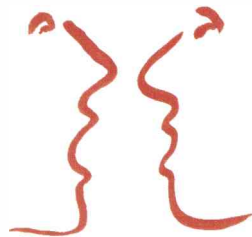
En skola får alltså själv avgöra om och på vilka villkor en journalist ska få tillträde till dess lokaler för något visst ändamål. Här hade det allra bästa varit om rektorn hade tagit emot journalister och pratat med dem. Hon kunde ha sagt det hon kunde säga med tanke på elevsekretessen. Öppenhet mot media är nästan alltid det bästa. Tystnad föder spekulationer och ur det kan det komma fram felaktigheter.

Rektorn har känt till att flickan blivit retad och har flera gånger skickat med informationsbrev hem till hennes föräldrar. Av föräldrarna är det dock bara pappan som förstår svenska. Skulle rektorn ha översatt informationsbrevet till föräldrarnas hemspråk?

Det finns ingen juridisk skyldighet. Förvaltningspråket är svenska. Däremot står det i lagen att myndigheten bör anlita tolk vid behov. Detta skulle kanske vara att betrakta som "vid behov".

Följande står i förvaltningslagens 8 §:

När en myndighet har att göra med någon som inte behärskar svenska eller som är allvarligt hörsel- eller talskadad, bör myndigheten vid behov anlita tolk.

I det här fallet förstår en av föräldrarna svenska vilket gör att det bör räcka att informationsbrev är på svenska. Här borde rektorn ha ringt till föräldrarna och fått till stånd ett möte eftersom hon inte hade fått någon reaktion efter informationsbrev. Till detta möte borde rektorn undersöka om föräldrarna vill ha tolk närvarande.

En reporter från lokalradion tar sig in på skolan och hittar flickan ensam i fritidsrummet. När han frågar hur hon mår börjar hon gråta hejdlöst. Reportern sätter på bandspelaren och spelar in deras samtal. Får han göra så?

Här är det två frågor som blir aktuella; ovana intervjuoffer samt dold inspelning. Först och främst ska vi konstatera att en reporter på lokalradion även omfattas av de etiska reglerna.

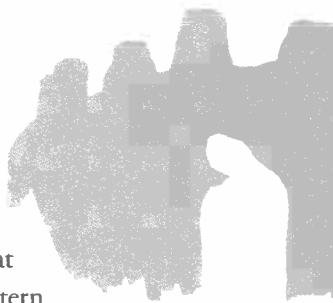
Följande står i kommentarerna till del II, yrkesregler:

Reglerna avser alla redaktionella medarbetare, alltså i tillämpliga delar även journalister vid radio, tv och nya medier. Ett medlemskap i SJF innebär att man förbundit sig att följa yrkesreglerna.

Här kan man konstatera att reportern bryter mot yrkesreglernas punkt 8:

“Visa särskild hänsyn mot ovana intervjuobjekt. Upplys den intervjuade om huruvida samtalet är avsett för publicering eller enbart för information.”

När det gäller ungdomar har Allmänhetens pressombudsman vid ett flertal tillfällen uppmanat journalister att iakta extra hänsyn. Här bör reportern

spela upp inspelning för den intervjuade och hon bör få chans att kommentera vad hon sade där.

Journalistförbundets yrkesetiska nämnd, YEN, har sagt följande om dold inspelning:

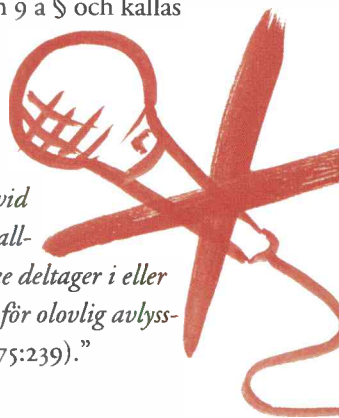
“Dold inspelning får endast användas som en allra sista utväg, om personen vägrar att ställa upp, om frågan är av sådant allmänintresse att metoden är försvarbar samt att andra vägar att skaffa informationen inte finns.”

Här får man göra en avvägning av hur stort allmänintresset är. Berättigar allmänintresset en dold inspelning med en gråtande mobbad flicka? Troligtvis inte. Om journalisten ska göra en dold inspelning med motivering av allmänintresset så bör journalisten rikta in sig på ansvarig person istället, d v s rektorn.

Även om journalisten gör fel etiskt så gör han inget juridiskt fel. Det är tillåtet att spela in ett samtal utan att informera den inspelade om den som spelar in själv deltar i samtalet. Det krävs alltså att den som trycker på rec-knappen deltar i samtalet.

Annars är det ett brott. Detta står i brottsbalken 9 a § och kallas juridiskt för olovlig avlyssning.

“Den som i annat fall än som sägs i 8 § olovligen medelst tekniskt hjälpmedel för återgivning av ljud i hemlighet avlyssnar eller upptager tal i erum, samtal mellan andra eller förhandlingar vid sammanträde eller annan sammankomst, vartill allmänheten icke äger tillträde och som han själv icke deltagit i eller som han obehörigen berett sig tillträde till, dömes för olovlig avlyssning till böter eller fängelse i högst två år. Lag (1975:239).”

En journalist från lokaltidningen ringer flickans lärare och ber henne arrangerera ett möte med flickans föräldrar i hennes hem. "Du får femtusen kronor för besväret" upplyser journalisten. Ska läraren ta emot pengarna?

Att fråga flickans lärare om hjälp till en intervju med flickans föräldrar är en normal journalistisk arbetsmetod. Att däremot erbjuda pengar som tack för besväret är däremot inte en normal journalistisk arbetsmetod och är inte att rekommendera. När en journalist betalar för en intervju brukar det kallas för "plånboksjournalistik". Här kan man diskutera om detta "erbjudandet" från journalisten går in under det begreppet. Något uttryckligt om vad som gäller för att erbjuda pengar för en intervju finns inte i de etiska reglerna.

Däremot brukas det tas upp i medias egna etiska diskussioner där huvuduppfattningen är att det är fel att betala för intervjuer. Det som berättigar till betalning i intervjusammanhang är utebliven arbetsersättning för den intervjuade när hon/han är med på en intervju samt expertkommentarer. Läraren gör klokt i att avböja ersättning.

Läraren bör rådslå med sitt sunda förnuft. Om hon/han bedömer att föräldrarna och eleven kan möta media kan hon/han, fråga eleven försiktigt. Och ta inte emot betalning.

Den regionala TV-kanalen visar ett reportage om skolan. Reportaget baseras på tio år gamla arkivfilmer och tidningsklipp. Rektorn angrips hårt från bland annat en tidigare

Hem & Skola förening och elevrådsrepresentanter med utländsk bakgrund. Rektorn själv kommer inte till tals någon gång. Har TV-kanalen hanterat detta rätt?

Nej. Rektorn borde definitivt ha blivit intervjuad och fått komma till tals. Det är många regler som styr detta för medierna. Här nedan följer de viktigaste.

I de etiska reglerna står följande:

Del 1.

Hör båda sidor

13. *Sträva efter att ge personer, som kritiserats i faktaredovisande material tillfälle att bemöta kritiken samtidigt. Sträva också efter att återge alla parterers ståndpunkter.*

Var uppmärksam på att anmälningar av olika slag kan ha till enda syfte att skada den som blivit anmäld.

Förtalsparagrafen, 7 kap 4 § 14 pkt TF samt 5 kap 1 § YGL, med följande innehåll:

Förtal, varigenom någon utpekar annan såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning, och, om den förtalade är avlidne, gärningen är sårande för de efterlevande eller eljest kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne, dock ej om det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken och han visar att uppgiften var sann eller att han hade skälig grund för den.

Här kan det ha varit uppgifter som har kommit fram som har varit *“ägnad att utsätta denne för andras missaktning”*. Dock blir det nog inte förtal, om det inte är uppenbara felaktiga uppgifter, eftersom det troligtvis anses *“försvarligt”*, dvs vara av allmänintresse hur rektorn har hanterat mobbingfallet.

När det gäller ett tv-inslag finns det ytterligare några regler.

Det är Radio- och tv-lagen (1996:844)

samt sändningstillstånden som styr

innehållet och granskningsnämnden

som granskar.

Följande gäller här:

Granskningsnämnden för radio och tv är en statlig myndighet som granskar om svenska radio- och tv-sändningar följer de innehållsbestämmelser som finns. Om sändningarna är nationella, regionala eller lokala spelar ingen roll, men nämnden kan bara granska svenska programföretag. Det innebär att nämnden inte kan granska utländska satellitkanaler - t.ex. TV3 och Kanal 5, vilka genom att de är etablerade i Storbritannien lyder under brittisk lagstiftning. Nämndens övervakning omfattar således allt från public service- företagens (SVT, SR, UR) och TV4:s sändningar till digital-tv-sändningar och sändningar i när- och lokalradio samt svensk kabel- och satellit-tv.

Enligt sändningstillstånden måste programverksamheten bedrivas opartiskt. Opartiskhetskravet har i nämndens praxis kommit att delas upp i tre aspekter.

- 1) Om en klart utpekad part utsätts för kritik ska denne få bemöta kritiken.
- 2) Ett ämne eller en händelse får inte behandlas på ett ensidigt sätt.
- 3) En representant för programföretaget får inte ta ställning i en kontroversiell fråga.

Utifrån dessa tre aspekter bedömer nämnden frågor om opartiskhet. Programföretagen är också, enligt sina tillstånd, skyldiga att kommentera olika händelser, stimulera till debatt och att granska olika företag och organisationer. Hos myndigheter, där en myndighets agerande har betydelse för medborgarna får ett inslag ha en kritisk infallsvinkel eller behandla ett ämne från en särskild vinkel om detta tydligt framgår.

Opartiskhetskravet åtföljs också av ett krav på saklighet. Det innebär kortfattat att de uppgifter som presenteras ska vara korrekta och inte får vilseleda tittarna/lyssnarna, t.ex. genom att väsentliga uppgifter utelämnas.

Det finns också en bestämmelse om att den enskildes privatliv ska respekteras i programverksamheten om inte ett oavvisligt allmänt intresse kräver annat. Bestämmelsen är avsedd att skydda människor mot intrång i deras privata förhållanden, det vi kallar skydd av den personliga integriteten.

Även om TV-kanalen har rätt att ha en kritisk infallsvinkel bryter TV-kanalen troligtvis mot opartiskhetskravet. Rektorn skulle ha fått bemöta kritiken i inslaget.

Rektorn blir mycket upprörd efter att ha sett TV-inslaget. "Det innehåller felaktigheter". Vad kan rektorn göra när han/hon vill påtala felaktigheterna?

Rektorn kan ringa tv-redaktionen och be att få prata med ansvarige. Titeln på den ansvarige på en redaktion är oftast nyhetschef.

Hur arg rektorn än är, är det viktigt att lägga fram det som är felaktigt i sak på ett lugnt och sakligt sätt.

Här har rektorn rätt enligt Radio- och tv-lagen (1996:844) samt avtalen med staten att kräva ett beriktigande/genmäle.

TV-företagen är skyldiga att rätta felaktiga sakuppgifter när det är påkallat och att ge den som har ett befogat anspråk på att få bemöta ett påstående tillfälle till någon form av genmäle. (19 §, svr:s sändningstillstånd och 13 §, tv4:s sändningstillstånd)

TV-redaktionen anser inte att de har fel i sak så de bryr sig inte om rektorns telefonsamtal utan struntar i det.

Vad ska rektorn göra?

En tv-kanal får inte strunta i en begäran om genmäle. En begäran om genmäle skall behandlas skyndsamt och även om tv-kanalen anser att de har rätt så måste de lämna information till den berörde, i detta fallet rektorn, om förutsättningarna för att hos granskningsnämnden anmäla bolagets beslut eller dess handläggning av ärendet.

Ett beslut om avslag skall innehålla uppgifter om skälen för avslaget.

Granskningsnämnden kommer fram till att rektorn har rätt och TV-redaktionen fel. Vad händer?

TV-kanalen måste offentliggöra nämndens beslut. Oftast sker det genom att en programledare läser upp en sammanfattning av nämndens beslut om varför kanalen har fällts.

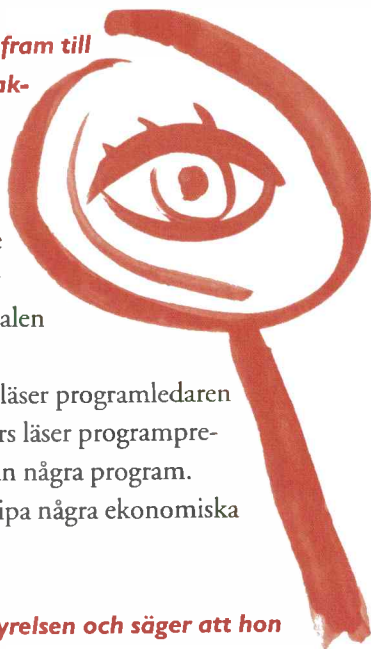
Är det ett nyhetsprogram så läser programledaren upp det i direktsändning. Annars läser programpresentatören upp fällningen mellan några program. Nämnden har inte rätt att tillgripa några ekonomiska sanktioner.

En journalist ringer kommunstyrelsen och säger att hon ska skriva allt hon vet - "och lite till" - om "denna ruttna kommun" om hon inte får de uppgifter hon vill om flickan. Hur bör journalisten bemötas?

Här gäller det att kommunstyrelsen behåller lugnet. Det är lätt att bli arg om en journalist arbetar på detta sätt.

Ge den information som kommunstyrelsen har och som de får lämna ut. Förbered sakliga argument om journalisten inte nöjer sig med svaren.

En myndighet måste tålas att granskas men en journalist måste också hålla sig till sina regler. Här berörs både de etiska reglerna och sekretessreglerna.

Journalisten ska arbeta efter sina etiska regler. Hon kan skriva allt hon vet men inte "lite till". Medierna ska hålla sig till korrekta nyheter. Detta står att läsa i del I, pkt 1:

Massmediernas roll i samhället och allmänhetens förtroende för dessa medier kräver korrekt och allsidig nyhetsförmedling.

Journalisten ska inte heller "hota" när hon tar fram sin information. I del II, pkt 4 av de etiska reglerna som handlar om journalistens yrkesregler står följande:

Använd inte ställningen som journalist eller presskortet till att utöva påtryckning för egen eller andras vinning eller till att skaffa privata förmåner.

En myndighet ska arbeta för öppenhet och tillgänglighet. Kommunstyrelsen har dock att tänka på elevsekretessen. Även om de vill lämna ut allt får de inte lämna ut allt. Sekretess gäller enligt 7 kap 9 § SekrL inom skolan och utbildningsväsendet för bl a psykologiska undersökningar (omvänt skaderekvisit - stark sekretess) och annan elevvårdande verksamhet (rakt skaderekvisit - svag sekretess). Här bör kommunstyrelsen gå igenom den information de har om eleven. Tänk på elevsekretessen, gör en sekretessprövning och det skyndsamt och återkom till journalisten snarast möjligt med det material de har om eleven som är offentligt.

SAMMANFATTNING:

- Varje medborgare, även barn, har rätt till yttrande- och meddelarfrihet. Detta gäller även kommunalt anställda.
- I skolans verksamhet är det extra viktigt att reglerna om yttrandefrihet följs.
- Myndigheter har efterforskningsförbud, d v s en myndighet får inte efterforska vem som har lämnat ett meddelande till media.
- En myndighet får inte utfärda ett generellt förbud mot att personalen träffar media på sin arbetstid. Meddelarfriheten gäller även på arbetstid. Förbud är tillåtet endast i det enskilda fallet och då endast i den akuta arbetssituationen.
- En myndighets lokaler utgör inte en plats där allmänheten har rätt att vistas hur och när som helst.
- En myndighet är skyldiga att för vissa ändamål ta emot allmänheten, bl a skyldighet att tillhandahålla allmänna handlingar.
- Öppenhet mot media är alltid det bästa. Tystnad kan föda spekulationer.
- Myndighet bör anlita tolk vid behov.
- Media ska visa särskild hänsyn mot ovana intervjuobjekt. De

ska iakttä extra hänsyn när det gäller ungdomar.

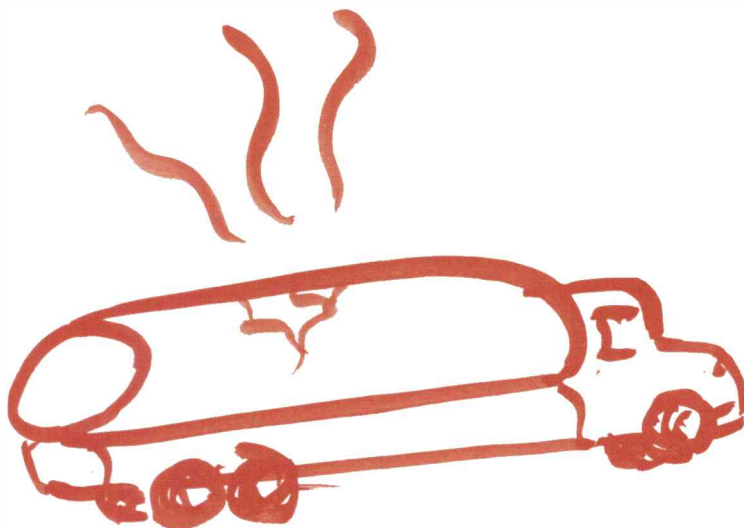
- Det är tillåtet att spela in ett samtal utan att informera den inspelade om den som spelar in själv deltar i samtalet.
- Media ska sträva efter att höra båda sidor vid en intervju.
- Det är Radio- och tv-lagen (1996:844) samt sändningstillståndet styr innehållet i tv- och radioinslag och granskningsnämnden granskar.
- Tv-företagen är skyldiga att ändra felaktiga sakuppgifter när det är påkallat och att ge den som har ett befogat anspråk någon form av genmäle.
- En tv- och radiokanal måste offentliggöra granskningsnämndens beslut.
- Hur provokativ media än är; behåll lugnet.
- Förbered sakliga argument innan en intervju.
- En myndighet ska tålas att granskas.
- Sekretess gäller enligt 7 kap 9 § SekrL inom skolan och utbildningsväsendet för bl a psykologiska undersökningar (omvänt skaderekvisit - stark sekretess) och annan elevvårdande verksamhet (rakt skaderekvisit - svag sekretess).

D. Farligt gods

Information om avlidna vid presskonferens

En eftermiddag välter en tankbil utanför en av kommunens skolor. Tankbilen innehåller giftig gas. Efter en stund börjar gasen läcka ut. Enligt räddningschefen finns risk att den sprider sig snabbt. Ett område motsvarande fyra kvadratkilometer är akut hotat. Cirka 1000 personer är berörda. Trafiken måste ledas om och polisen får i uppgift att spärra av vissa vägar.

Eftersom resurserna är knappa väljer kommunen att i initialskedet endast informera de som bor nära området. Det leder till att så gott som alla föräldrar till barn i skolan genast ringer rektor, sjukhus, polis, sos Alarm och kommunen för att få reda på om något hänt deras barn.

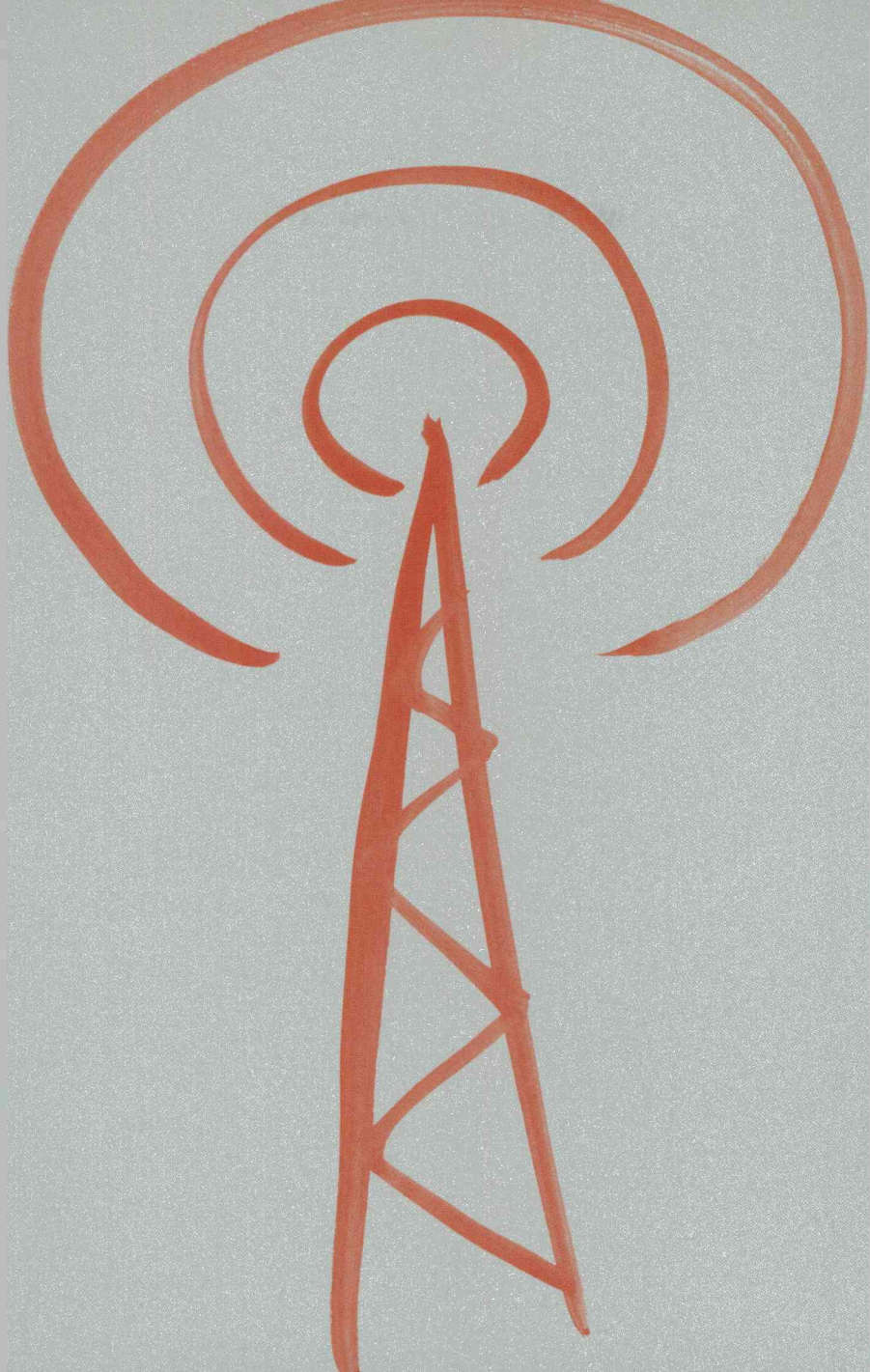
En upplysningscentral upprättas och bemannas med två personer som vanligtvis arbetar som studiecirkelledare på ett studieförbund i kommunen. Båda har stor kännedom om traumatiska upplevelser. De har varit med om olyckor och en av dem har dessutom ett barnbarn i skolan.

Efter sex timmar konstateras att ett 30-tal personer skadats av den giftiga gasen och förts till sjukhus och under natten avlider 20 personer från skadorna. Beskedet lämnas av läkarna tidigt på morgonen vid 06.00.

Händelserna blir snabbt en riksnyhet. Eftersom kommunen fortfarande har ont om folk i informationscentralen väljer man att endast serva lokala medier med information. Senare visar det sig att bilens bromsar inte fungerat som de skulle. Transportföretaget bär hela skulden för olyckan.

Eftersom resurserna är knappa väljer kommunen att i initialskedet endast informera de som bor nära området. Det leder till att så gott som alla föräldrar till barn i skolan genast ringer rektor, sjukhus, polis, SOS Alarm och kommunen för att få reda på om något hänt deras barn. Hur borde kommunen ha hanterat olyckan?

Oavsett resurserna så borde kommunen hanterat informationen i initialskedet om olyckan på ett annat sätt. Här kunde räddningsledaren ha begärt ett VMA (Viktigt Meddelande till Allmänheten) i radio/tv. Ett meddelande om olyckan bör gå ut snarast möjligt där man också ger tydliga instruktioner. Vem berörs först? Vem ska evakueras? Hur ska allmänheten bete sig? Hur farlig är olyckan?

Genom att prioritera målgrupper och informera dåligt finns det en risk att det leder till stor oro bland allmänheten.

Gå hellre ut till en större del av allmänheten även om de som bor nära området självklart ska nås av informationen omedelbart. Det ena behöver inte utesluta det andra.

Om en kommun hanterar informationen om en sådan allvarlig olycka som denna och hänvisar till att "knappa resurser" får den räkna med hård kritik i media.

De kommer även att få kritik för att de inte har nyttjat sin rätt till myndighetsmeddelande.

Vad är ett myndighetsmeddelande i radio/TV?

Det är en myndighets rätt till att få ut information, kostnadsfritt, i SR, SVT, TV4 och lokalradion.

Radio- och TV-lagen ger alla myndigheter rätt att begära sändning av viktiga meddelanden i SR, SVT och TV 4. Huvudsyftet med ett myndighetsmeddelande är att varna och informera.

I regeringens tillstånd att sända ljudradio och television står:

Sveriges Television och Sveriges Radio

SVT/SR skall kostnadsfritt sända meddelanden som är av vikt för allmänheten om en myndighet begär det. SVT skall se till att meddelandet ges en lämplig utformning och att det inte genom sin omfattning eller på annat sätt inverkar menligt på programverksamheten. (17 § SVT, 19 § SR)

TV4

TV4 skall i nödsituationer kostnadsfritt sända meddelanden som är av vikt för allmänheten om en myndighet begär det. TV4 sänder därutöver VMA-meddelanden enligt avtal som bolaget träffar med Statens räddningsverk. (12 §)

Privat lokalradio

Varningsmeddelanden som är av vikt för allmänheten och som skall skydda människor, egendom eller miljö skall sändas kostnadsfritt, om en myndighet begär det. (23 § Lokalradiolagen, 1993:120)

De privata lokalradiostationerna har därtill slutit avtal med Sveriges Radio och Styrelsen för psykologiskt försvar som gör det möjligt för de privata lokalradiostationerna att, via RDS-teknik (Radio Data System) lyssna av Sveriges Radios lokala VMA-sändningar.

För närradio, kabel-TV och parabol-TV finns inga bestämmelser om myndighetsmeddelanden.

Alla myndigheter har rätt att begära sändning av meddelanden i radio och tv. Även myndigheter utanför befolkningsskyddets och räddningstjänstens område har rätt att få meddelanden sända i radio och tv.

Vad är VMA?

Vid sidan av myndighetsmeddelanden finns något som kallas för vma (Viktigt Meddelande till Allmänheten) som har tillkommit för räddningstjänst och allvarliga infrastrukturstörningar. Räddningsverket har träffat överenskommelser om vma med Sveriges Radio, Sveriges Television, tv4 och Radioutgivarförbundet (den privata lokalradion).

Räddningstjänsten och de myndigheter som har träffat avtal med Räddningsverket kan begära vma.

Myndigheter som omfattas av vma-överenskommelsen:

- **Räddningsledare**
- **Länsstyrelsen**
- **Kustbevakningen**
- **Luftfartsverket**
- **Rikspolisstyrelsen**
- **Sjöfartsverket**

Det finns två nivåer av VMA: varningsmeddelande och informationsmeddelande.

Ett varningsmeddelande ska sändas ut omedelbart.

Ett informationsmeddelande ska sändas ut men det finns inget krav på omedelbarhet. Räddningsledaren beslutar om VMA.

En upplysningscentral upprättas och bemannas med två personer som vanligtvis arbetar som studiecirkelledare på ett studieförbund i kommunen. Båda har stor kännedom om traumatiska upplevelser. De har varit med om olyckor och en av dem har dessutom ett barnbarn i skolan. Är det rätt personer att ha på en upplysningscentral?

Det är mycket bra att upprätta en upplysningscentral. Upplysningscentralen bör bemannas med personer som känner kommunens organisation. Det är också bra om de har vana av telefonväxel. Personerna i upplysningscentralen bör vara vänliga och kunna känna empati med dem som ringer.

Upplysningscentralen bör anteckna alla inkommande samtal för att snabbt kunna informera ledningen om vad folk frågar. Upplysningscentralen skall också sammanställa svar på de vanligaste frågorna. Upplysningscentralen bör vara en del i informationsorganisationen och ha nära kontakt med informationsansvarig som ju på så sätt kan få en uppfattning om var tyngdpunkten i informationen kan ligga för stunden. Någon skall ansvara för interninformation som också kan lägga ut information på

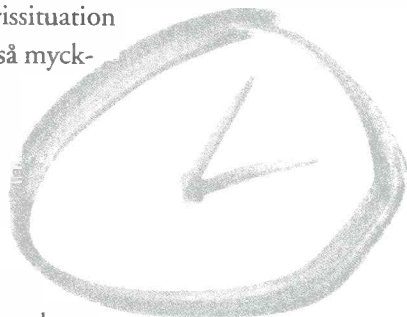

intranätet, så att alla i förvaltningarna kan läsa. Det kan vara lägessammanställningar och FAQs (Frequent Asked Questions).

Media och allmänheten ringer dygnet runt. Kan de kräva att få information dygnet runt?

Nej, de kan inte kräva att få information dygnet runt. Det finns ingen juridisk skyldighet men i en krissituation skall upplysningscentralen ha öppet så mycket som situationen kräver.

Det är viktigt med tillgänglighet dygnet runt vid en olycka av denna storlek. Reservpersonal för avlösning på de viktigare posterna är av stort värde. Medierna är verksamma dygnet runt, inte minst på grund av att de har olika sändnings- och pressläggningstider.

Många av dem som ringer är oroliga och även om personalen på upplysningscentralen försöker lugna ner dem hjälper inte det. Vad bör finnas?

Många kommuner har POSOM-grupper. (POSOM står för psykosocialt omhändertagande) med representanter från bland annat kyrkan och sociala myndigheter. POSOM-gruppernas arbete inriktas på att stöd och hjälp till ge anhöriga, drabbade och andra som känner sig berörda. I detta fall bör POSOM-gruppen aktiveras.

Det blir stor uppmärksamhet i riksmidia. Journalister kommer från hela Sverige och "finns" plötsligt överallt på kommunen. De som arbetar på kommunen blir irriterade och

anser att de inte kan sköta sitt jobb och att journalister försvårar deras arbete. Vad kan kommunen göra för att undvika detta? Det finns ingen gräns för hur mycket medierna får "lägga sig i". Men det går att förhindra att de blir störande genom att underlätta deras arbete.

Ge service till journalisterna. Eftersom de inte bor på orten är det bra att upprätta ett pressrum där de kan arbeta eller vila. Förse gärna rummet med tekniska hjälpmedel, t ex en dator som går att koppla upp mot internet och fax. Kommunen bör hålla regelbundna presskonferenser med uppdaterad information.

Om kommunen bestämmer sig för att ha en fast plats där de regelbundna presskonferenserna ska hållas, vilket är att rekommendera, är det bra om pressrummet läggs nära den lokalen.

Efter sex timmar konstateras att ett 30-tal personer skadats av den giftiga gasen och förts till sjukhus och under natten avlider 20 personer från skadorna. Beskedet lämnas av läkarna tidigt på morgonen vid 06.00.

Hur kan information om detta förmedlas?

Information till anhöriga om dödsfall ombesörjs av läkare eller polis. När det handlar om naturlig död är det läkare som har ansvar att informera anhöriga. Läkaren kan begära hjälp av polisen som kan hjälpa till med informationsarbetet.

När det handlar om dödsfall av minderåriga, missbrukare och dödsfall vid olyckor är det polisen som informerar. Vid en olycka är det polisen som informerar anhöriga, både i de fall personen omkommit direkt i samband med olyckan och i de fall personen förts till sjukhus och avlidit där. Vanligen öppnar polisen ett tele-

fonnummer dit undrande kan ringa. Polisen ger inga svar i telefon utan tar namn och någon person återkommer.

Eventuella dödsfall meddelas sedan personligen. Ibland tar polisen hjälp av sociala myndigheter och präster.

Polisen finns alltid närvarande på olycksplatser för att ha kontroll över situationen av de skadade, var de först o.s.v. samt identifiera eventuella omkomna.

Kommunen kan informera medier och allmänhet om avlidna och skadade då anhöriga meddelats.

I det här fallet kan kommunen kalla till presskonferens så snabbt som möjligt. Eftersom läkarna lämnar beskedet redan kl 06.00 på morgonen så bör den hållas i samband med den informationen. Gå ut med den information de kan och vet.

Kontrollera om anhöriga är underrättade och informera även om det. Den som lämnar information om avlidna personer behöver inte vara oroliga för att media ska hantera det dåligt. Det är först och främst media som bär det ansvaret men det är också så att media är självkritiska. Om media hanterar en sådan här information dåligt så blir den interna kritiken hård. Media måste hantera informationen på ett sätt som är korrekt för dem. Bland annat är media skyldiga att tänka på del I, pkt 9 i de etiska reglerna som har följande innehåll:

Visa alltid offren för brott och olyckor största möjliga hänsyn. Pröva noga publicering av namn och bild med hänsyn tagen till offren och deras anhöriga.

Kommunen informerar bara lokala medier med hänvisning till att kommunen har ont om folk i upplysningscentralen.

Är det rimligt?

Olämpligt hanterat! All information ska gå ut till media, oavsett om det är riks- eller lokala medier.

Detta kan komma att ge kommunen mycket kritik av media. Och istället för att underlätta för sig kommer det att bli mer jobb för kommunen. Det kan också ifrågasättas om det inte strider mot myndighetens serviceskyldighet.

Myndigheternas serviceskyldighet

4 § Varje myndighet skall lämna upplysningar, vägledning, råd och annan sådan hjälp till enskilda i frågor som rör myndighetens verksamhetsområde. Hjälpen skall lämnas i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet (förvaltningslagen).

Frågor från enskilda skall besvaras så snart som möjligt. När en person ringer från media bör den personen också räknas som "enskilda". Informera till samtliga medier.

Senare visar det sig att bilens bromsar inte fungerat som de skulle. Transportföretaget bär hela skulden för olyckan.

Hur ska kommunen agera?

Även här är det oerhört viktigt att informationen som går ut om "skulden" är korrekt. Inga spekulationer får förekomma. Kommunen bör ha presskonferens och informera om de upplysningar

de har. Informationsansvarige ska hålla sig till de fakta som kommunen vet när det gäller transportföretagets skuld och hänvisa till transportföretaget när det gäller frågor om bilen. Men att bilen hade fel på sina bromsar och att transportföretaget bär skulden fråntar inte kommunens ansvar när det gäller informationen om olyckan.

Efter olyckan har kommunen oerhört låg trovärdighet hos media och medborgarna. Hur ska kommunen göra för att upprätta trovärdigheten?

Gör en utvärdering av vad som gick fel och varför. Tillsätt en utredning där kommunen klart och tydligt redogör för allmänheten och medias uppfattning, d v s att förtroendet är oerhört lågt. Kommunen ska gå ut öppet med resultatet och medge att den hanterade situationen dåligt. Nu återstår det för kommunen att dra lärdomar från krisen och omsätta lärdomarna i nya rutiner, planer och övningar. Kommunen måste arbeta fram en väl fungerande krisplan.

SAMMANFATTNING

- Alla myndigheter har rätt till myndighetsmeddelande i radio/TV.
- Ett myndighetsmeddelande är en myndighets rätt till att få ut information, kostnadsfritt som är av vikt för allmänheten i SR, SVT, TV4 och lokalradion.
- VMA är viktigt meddelande till allmänheten som ha tillkommit för räddningstjänst och allvarliga infrastrukturstörningar.
- Räddningstjänsten och de myndigheter som har träffat avtal med Räddningsverket kan begära VMA.
- Upprätta en upplysningscentral.
- Ge upplysningscentralen ett särskilt telefonnummer. Sprid det.
- En upplysningscentral bör ha representanter från olika kommunala verksamhetsgrenar och räddningstjänsten.
- Upplysningscentralen bör ha öppet mellan klockan 8-17, därefter ska samtalen kopplas till räddningsstaben som ska vara bemannad dygnet runt.
- Använd kommunens intranät som en viktig interninformationskälla.

- Lägg ut information på kommunens hemsida.
- Medierna är jobbar dygnet runt. Tänk på att de har olika sändnings- och pressläggningstider.
- Upprätta ett pressrum.
- Håll regelbundna presskonferenser.
- Media ska visa offren för brott och olyckor största möjliga hänsyn.
- Media ska noga pröva publicering av namn och bild med hänsyn tagen till offren och deras anhöriga.
- Arbeta för att all information ska gå ut till media.
- Gör ingen särskiljning bland media.
- Spekulera aldrig om vem som bär skulden.

SPF:s utbildningsserie i informationsberedskap

- 1.** Professionell kommunikation
- 2.** Planlagd kriskommunikation
- 3.** Krisinformation på Internet
- 4.** Göteborgsbranden (videofilm)
- 5.** Handbok i informationsberedskap
- 6.** Orkan över Skåne
- 7.** Nya vägar för nyheter
- 8.** Alarmera - Informera; varnings- och informationsystem i fyra länder
- 9.** Översvämningarna i Arvika (videofilm)
- 10.** Ett andens tattarfölje (videofilm)
- 11.** Att kommunicera med drabbade människor
- 12.** Terrorns dag i medierna
- 13.** Kommunens hemsida vid en kris
- 14.** CD-romspelet "När det händer"
- 15.** Informationsjuridik vid kriser

"Måste man informera utländska medier på deras eget språk?"

"Vilken sekretess gäller för skolan?"

"Får man läsa artiklar om sig själv innan de publiceras?"

"Är Intranätet allmän handling?"

Information är mycket viktigt när något allvarligt händer. Alla målgrupper måste få snabba, korrekta och trovärdiga upplysningar. Och informationsarbetet måste gå rätt till. Lagstiftning, praxis – och sunt förnuft – gäller givetvis även vid kriser.

Syftet med studien Informationsjuridik vid kriser är att ge en handledning om informationsansvarigas rättigheter, skyldigheter och praxis rörande informationsarbete vid olyckor, kriser och påfrestningar på samhället.

Studien behandlar fyra olika kriser; en trafikolycka, en översvämning, ett mobbningsfall i skolan och en olycka med farligt gods. Samtliga ställer informationsansvariga inför olika frågeställningar. Ibland styr lagparagrafer. Ibland handlar det om praxis. I en del fall gäller det helt enkelt att lita till det sunda förnuftet. Informationsjuridik vid kriser är författad av Jeanette Gustafsdotter som konstruerat frågor med därtill hörande svar och kommentarer samt råd och rekommendationer.

Jeanette Gustafsdotter är journalist och jurist med specialisering på medierätt.

Sophie Heine, avdelningsdirektör vid Styrelsen för psykologiskt försvar, svarar för redigering. Scenarierna är hämtade från SPF.

K Denna rapport är den femtonde i SPF:s utbildningsserie. Avsikten med serien är att ge råd och rekommendationer till myndigheter, organisationer och företag om hur de kan informera vid svåra påfrestningar på samhället.

Utgiven av Styrelsen för psykologiskt försvar
Stockholm juni 2002